

Յակոբ Աճառի

14163

Երկրորդ անուանութիւնը

Կէս

891.99

Ե-83

Կ. Պոլսի
1931

Printed in Turkey

ՅԱԿՈԲ ՄՆՁՈՒՐԻ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆԸ

Վ Է Պ

Տպագր. ԱԶԴԱՐԱՐ
Կ. ՊՈԼԻՍ 1931

891.99

Լ-83

ՅԱԿՈԲ ՄՆՁՈՒՐԻ

391.99

Կ-83

ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆԸ

Վ. Է Պ

Տպագր. ԱԶԳԱՐԱՐ
Կ. ՊՈԼԻՍ 1931

№ 00526

ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ա.

ՊՐԱՍՈՅ հայ թաղերէն մէկը որ պղտիկ շուկայ մը
ունի՝ մսավաճառի, նպարավաճառի, սափ-
րիչի քանի մը խանութներով, սրճարան մը,
դեղարան մը, և նաեւ փուռ մը, հացագործ Գէորգը
հոն, այդ պղտիկ շուկային մէջ չճանչցող չկար։ Ան
այդ թաղին փռապան Մարգար աղային տեղեկան-
սաւն էր։

Գէորգ քառասուն տարեկան մը կար։ Պուրկա-
րական հաստ բուրդէ գոց գոյն Շայախ հագուստ մը
կը հագնէր միշտ, բարեձեւ հասակ մը ունէր, ու սեւ
պեխեր, որոնց ծայրերը ամէն ատեն վեր կ'ողորէր։
Ընդհանուր պատերազմէն առաջ եկած իր գաւառէն

62390 ահ
1003-74

Մարգար աղային փուռը տեղկեախտէր եղած էր, և այն օրէն ի վեր ան դուռն ելած չէր հոնկէ:

Գէորգ ամէնուն հետ վարուող, յարմարող բնաւորութիւն մը ունէր, իր յաճախորդները ըլլալին թէ անձանօթներ: Անոնց ուղած հացը կուտար, և րաժը կը փոխէր, պայուսակներ կը փութար առնելու ձեռքերէն ու թաշկինակներ կը կապէր: Շատ անգամ կ'ըլլար որ մեծերը իրենք չէին գար, պղտիկները՝ աղջիկ կամ մանչ կը զրկէին:

— Գացէք Գէորգ աղբարէն հաց բերէք, ըսելով: Գէորգ կը ճանչնար թէ եկող մանուկները որո՞ւն էին: Անոնց անունները կուտար, կը գզուէր, կը փաշփաշէր զանոնք, կը խօսէր հետերնին, յետոյ գրամը առնելով տուրակին մէջ հացերը կը տեղաւորէր ու կը յանձնէր, վրայ-դիրք մանրութիւն ալ ափերնին դնելով:

— Հայտի, աղուորիկ քալեցէք, փարաները չկորսնցնէք, մայրիկնուդ տուէք, ձեռք ձեռքի բռնելով գացէք, մի վազէք որ չիշնաք, կ'ըսէր ու կը զրկէր իրենց տունները:

Պատերազմի տեւողութեանն ալ շատ աղէկութիւններ ըրած էր, թաղեցիկները բոլորն ալ կը խոստովանէին: Այն տարիներուն իբր հացագործ զինուորագրուած չըլլալով տեղ մը չէր գացած, փուռը մնացած էր: Ինչպէս ամէն ոք կը լիչէ, հացի տաղնապ կար այդ միջոցին: Խառնուրդ, գէշ ալիւրնիքով, սեւ ու մածուցիկ հաց մը կը պատրաստուէր, զոր գնդել կարելի չըլլալով, թիթեղէ քալանքերու մէջ կը լեցնէին ու կ'եփէին: Պարագաներու հարկադրանքով ու մթերքի նուազութեան պատճառով, վիսիփայի դրութիւն հաստատուած էր, ու այդպէսով

կը բաժնուէր ժողովրդեան: Բայց այդ ձեւով ալ կարիքը կարելի չէր ըլլար դարձեալ գոհացնել: Կէս քիլօ հացը, ատեն մը նոյն իսկ ատկէ ալ պակաս՝ ինչպէս պիտի բաւէր մարդու մը: Ճարպիկներ կային թէև որ յաջողած էին իրենց տան անձերու թիւէն աւելի վիսիփայներ ապահովել, կամ ուրիշ կողմնակի միջոցներ գտնել, բայց անդին մեծամասնութիւնը ո՛չ միայն չէր կրնար իրեն օգտեցնել, այլ և պահուած երիտասարդներ, այրեր ունէին իրենց տունները, որոնց հետ ստիպուած էին բաժնել իրենց պատառը: Ու դրամը ձեռքերնին փողոցները ինկած առաւօտէն մինչեւ իրիկուն հաց կը փնտռէին՝ յօժարակամ վճարելով ինչ գին որ ուզուէր: Ամէն փուռն նման իրենց փուռն ալ վիսիփայներու թիւէն աւելի հաց կը պատրաստէր: Գէորգ եթէ ուզէր, շատերու պէս ինքն ալ կը չահագործէր ստեղծուած կացութիւնը, բայց չուզեց:

— Աման Գէորգ աղբար, մեզի երկու հաց տուր, քանի դուրուչ ուզես՝ տամ:

— Ոտքդ պազնեմ Գէորգ աղբար, մեզի հաց մը պիտի տաս, ինչ կ'ուզես ըրէ, պիտի գտնես: Մինակ մենք մեզի ըլլանք, հոգ չէ, գիտես եա...

Տեղկեախին առաջը գալով կամ Գէորգը փողոցը կանչելով կ'ըսէին կիները:

Գէորգ չէր գիմանար աղաչանքներուն: Ու այս կամ այն միջոցներով հաց կը հասցնէր բոլորին ալ, օրինական զինէն մէկ փարա աւելի չառնելով:

Իսկ երբ պատերազմը վերջանալով տագնապը փարատեցաւ, Գէորգ նորէն նոյն մարդն էր, ամէնքը գոհ ձգող: Առտուները չուկայ իջնողները կը պատուիրէին, կամ տուներէն լուր կուգար, հաց զրկելու համար. Գէորգ անմիջապէս կը փութացնէր: Շատ

անգամ հացի շերտեր կը բերէին կտրելով կարմրցնելու, չորցնելու համար փռան մէջ: Գէորգ չուտով չորցնել կուտար: Ուրիշ անգամներ աման կուգար խմորեղէններու, կամ գետնախնձորով հաւ, հնդկահաւ, միս, ու կը պատահէր որ փիփրնիին հետ վէճեր կը ծագէին: Գէորգին միջամտութիւնը կը խնդրէին:

— Քաղուզում Գէորգ աղբար, դուն խօսք մը հասկցուր սա փիփրնիին:

— Նշան աղբար, Սեղբոս էֆէնտիին աղջիկն է օրիորդը:

Եւ կամ.

— Մեր Միհրանիկ աղային տիկինն է մայրիկը, եապանցի չեն, խայիպը չէ, ուրիշ անգամ աւելի կ'առնենք:

Ու եփել կուտար, և եթէ երբեք ուշանային զալու առնելու, ինք կը զրկէր փռան աչկերտներէն կամ գործաւորներէն մէկուն հետ, որպէս զի չպաղի տմանին պարունակութիւնը:

Բ.

Պատերազմին մէջ Գէորգ կորսնցուցած բլլալով զբաւառը իր կիներն ու զաւակները՝ պանդուխտ ու ալրիւ էր, ու փռան մէջ կը բնակէր: Պղնձէ պղտիկ սան մը ունէր: Ամէն առտու կէս օխա չոր լուբիա կ'առնէր, կամ երբեմն ալ հարիւր տրամ մը միս, փուռը կրակ շա՛տ, կը դնէր վրան, կ'եփէր, ու ցերեկ, իրիկուն կ'ուտէր: Ետեւի փողոցին մէջ գաւառացի աղքատ մը կար, ճերմակեղէնները անոր կուտար որ լուար, կարկտէր:

Գիշերները՝ փռան դիմացի սրճարանը կ'երթար ուր տեղացիները բնաւ չէին նստեր գրեթէ, յաճախորդները ամբողջութեամբ գաւառացիներ էին, — որմնագիրներ, հիւաներ, բաղնիպաններ, ծերեր: Գէորգ կը նստէր անոնց մօտ, մասնաւորապէս ծերերուն քով, կը խօսէին հին օրերէն, Պոլսոյ կեանքէն, մինչեւ ուշատեն, յետոյ փուռ կը դառնար՝ ուր ճեղկեանին ձեղունին անկիւնէն կախ տալալի պէս տեղ մը կար: Իր սենեակն էր, անկողին մը հազիւ առնելու չափ բան մը: Ծարժական սանդուխը դնելով հոն կ'ելէր, լոյս չէր վառեր, բարձն ու վերմակը քրքրտինք կը հոտէին ու ալիւրի փոշիներու մէջ, ձեռքովը զարնելով կը թօթուէր փռին, ու հանուելով կը սլաակէր, վերը խմորատան մէջ խմոր թրող խամուրեփարներուն ու վարը փիփրնիին թիւին մինչեւ առաւօտ տեւող աղմուկները ականջին:

Տարիներ շարունակեց այսպէս: Տաւր ոտիկ չարթական կ'առնէր: Հագուստի, կօշիկի համար չէր

ծախսեր բնաւ, փութեն համարէ թէ բնաւ դուրս չել-
լելուն պատճառով, բնակարանի վարձք չունէր,
այնպէս որ շարժականին հազիւ մէկ երկու ոսկին կը
վատնէր: Բնաւորութեամբ խնայող ըլլալով մնացածը
կը պահէր, ու Գէորգ այդպէսով հազար հինգ հարիւր
ոսկի մը աւելցուցած էր:

Պատերազմին վերջանալովը սակայն Պոլսոյ հա-
յութեան մէջ ամուսնութիւնները յանկարծ բազմա-
ցան: Աննախընթաց երեւոյթ էր, գոյացած նոր կա-
ցութեան ու նոր պայմաններուն հետեւանքով: Միա-
նուկները անգամ կը լիչեն Պոլսոյ այն օրերը: Քա-
ղաքին բոլոր գաղթականները, ժամերուն բակերը,
դպրոցները լեցուեցան գաղթականներով, մեծ մա-
սամբ կիներ, ամուսնանալու տարիքի մէջ: Պոլսեցի-
ներն ալ իրենց տունը մնացած աղջիկները դուրս
հանեցին, մէկ մասը տեղւոյն մէջ տալէ յետոյ, աւել-
ցածը արտասահմանի բոլոր ծանօթ, անծանօթ ան-
կիւնները, մինչեւ սպառումի մեծագոյն շուկան՝
Ամերիկա արտածելով: Այդ տարիներուն ամէն գա-
ւառացի որ իր կինը կորսնցուցած էր կը կարգուէր,
զիրար քաջալերելով, իրարու նայելով:

Գէորգի ալ ներկայացաւ հարցը: Բայց Գէորգ կը
վարանէր: Ի զուր թաղին տէրտէրները կ'երթային
կուգային տեղիեանին առաջը: Ամէնքն ալ կը ճանչ-
նային զինքը:

— Հայտի նայինք, պարոն Գէորգ, ալ ինչո՞ւ կը
սպասես, յարմար աղջիկ մը, կնիկ մը գտնենք, քեզ
ալ պսակենք, կ'ըսէին:

— Ոչ, տէր հայր, չորհակալ եմ:

— Բայց ինչո՞ւ, պարոն Գէորգ, ամէն մարդ կը
կարգուի, դո՞ւն ինչու ամուրի մնաս, երիտասարդ
ես դեռ:

— Ես չեմ կարգուիր, տէր հայր, չպիտի կար-
գուիմ:

Անոնցմէ աւելի իր հայրենակիցները կը պնդէին:
Բոլորն ալ վերամուսնացած, նոր կնիկ առած էին,
ու կ'ուզէին որ Գէորգն ալ պսակուէր, ընտանիք
կազմէր:

Կիրակիները թաղին եկեղեցին երթալէ առաջ
անոնք անպատճառ իրեն պիտի այցելէին: Պոլսոյ մէջ
կարգուած ըլլալով, իրենց մինչեւ այդ օրը չգրած
բաները՝ օձիք, փողկապ կապած, յաճախ չկրնալով
վալլեցնել, ու օդը բաց ալ ըլլար գաւառացի յա-
տուկ հաստ հովանոց մը անութներուն ներքեւ, եր-
բեմն իրենց կնիկներն ալ միասին, խմբովին փութն
ներս կը մտնէին ու կը բարեւէին: Գէորգ աթոռ կը
հրամցնէր, տեղիեանին վրայ կը նստեցնէր զանոնք,
սուրճ կ'ապսպրէր, ու անոնք ամէն անգամուն կը-
սէին իրեն:

— Այ հերիք չեղա՞ւ, պարոն Գէորգ, դուն մենէ
ալ պզտիկ ես, երկրացիները ամէնքն ալ կարգուե-
ցան, դո՞ւն որու կը սպասես աղբար, հատ մըն ալ
դուն առ երթայ:

Գէորգ խուսափիլ կ'ուզէր.

— Զգեցէք աղբար ատ խօսքերը, ուրիշ բան մը
խօսեցէք, կ'ըսէր:

— Ինչո՞ւ ճանճմ, կը կրկնէին անոնք:

— Կարգուիր դիւրին է աս երկրին մէջ. մենք
կրնանք կարգուիլ, ապրուիլ աս Պոլսեցիներուն հետ:
Ափերով զրամ կ'ուզեն ամէն օր: Այսարհք կործանի
դուն նորէն աստեղի աղջիկներուն, կնիկներուն ու-
զածը պիտի ընես:

— Դուն ալ գաւառացիներէն, գաղթականներէն
առ:

— Անոնք ալ իմ աչքս չկտրեր, ամօթ չէ ես, աղբար: Անոնց ալ երեսնուն կաշին պատուեցաւ հեղ մը, մեր գիտցածները չմնացին: Որ պիտի կարգուիմ, ետքէն ալ պիտի զղջամ, աւելի աղէկ է հեշ չկարգուիմ:

— Աս ամէնքն ալ գէշ չե՞ն ես, աղէկն ալ կայ, պարոն Գէորգ, ինչո՞ւ ատանկ կ'ըսես:

— Կայ, չկայ չեմ ըսեր, կը պատասխանէր Գէորգ, բայց ի՞նչպէս պիտի գտնես, սեխ չեն որ հոտուըտաս:

— Մենք ան գիտենք որ առջի գառին գառ չհասնիր, կ'ըսէին այս ու այն կողմէն, երեք չորս տարի առաջ կարգուէիր՝ հիմա մէկ երկու գաւակ կ'ունենայիր:

— Բազդի բան է, պարոն Գէորգ, սա կարգուիլը, մեծ լըջութեամբ կը յարէր մէջերնուն մէկը որ կարճ վիզով էր ու ամառ ձմեռ երկայն փալթօ մը կը հագնէր, հովանոցն ալ ձեռքէն վար չէր գներ, կը նայիս աղէկ կ'ելլէ կնիկդ, կը նայիս գէշ կ'ելլէ:

— Ես որ գէշ ելաւ Աւետիս աղա: Եզ, կով, էշ չէ որ տանիս ար-պազարը ծախես, աղատիւ, կը պատասխանէր Գէորգ:

— Ծօ աղբար, ձայնը բարձրացնելով կը գոչէր համարձակախօս մը որ Գէորգի գլուղի տան դրացին էր ու թաւ, զեղին պեխեր ունէր, աշխարհքին խեղացին մինակ դո՞ւն ես, աս կարգուողները ամէնքն անխելք են, մինակ դո՞ւն խելք ունիս: Խաչօ քեռին նայէ, ես քառասունը անցուցած եմ, անոչ կարգուիլը միտքս չգար գեղը: Մենք տղայ էինք, ան անանկ ի՞նչօ քեռի մըն էր: Հիմա Պիթլիսցի է, Պուշանըսցի կնիկ մը առաւ, երկու տղու տէր նղաւ:

Աստուծոյ տուածէն: Թօսուցի պէս տղաքներ: Դուն աս կամթուած է, ասոր կէսը տարած է, աս քիչ գործածուած է, աս շատ գործածուած է կ'ըսես ու օր կ'անցընես: Ես սա գիտեմ որ՝ մեր մեծերուն ըսածին պէս՝ արտը ցանէ, մնացածը Աստուծոյ թող, էլիքի օլ, պիչիքի օլմա:

— Անանկ է, անանկ, շիտակ է պարոն Վարդանին ըսածը, դրացի, կը հաստատէին այս ու այն կողմէն:

Գէորգ թերահաւատութեամբ գլուխը կը շարժէր: Բոլոր վերամուսնացողներուն ներքին, ընտանեկան շինական տեղեակ էր: Անոնցմէ քանի՞ն աղէկ էր եղեր, գոհ էր: Ինք չէ՞ր լսեր, չէ՞ր գիտեր միթէ: Գիշերները սրճարանին մէջ ինչե՞ր կը պատմուէին նոր ամուսնացողներուն մասին:

Ու խօսքը գեղին կիներուն վրայ կը դարձնէր: Տարբեր էին անոնք, առջիները: Ո՞ւր կարելի էր գտնել անոնց նմանը: Անոնք զացին, իրենց հետ ալ տարին ամէն առաքինութիւն: Հիմակուսները փառայիդ համար քեզ կ'առնեն, թէ ոչ՝ երեսդ ալ չեն նայիր, կ'ըսէր:

Հայրենակից կիները, անոնք որ կանուխէն եկած էին Պուխ ու չէին վերադարձած, անոնք եւս կը մասնակցէին:

— Քեաճե՛կ ան ատեն բերած ըլլայիր հարսը, աղբար, կ'ըսէին:

Հարսը Գէորգին կիներ էր:

— Որ բերել տայիր, աս բաներէն մէկը չէր ըլլար: Դուն ալ հիմա տուն տեղ եղած կ'ըլլայիր: Ան ատեն քանի մը ըսի, Գէորգ աղբար հարսը բերենք, կը յարէր կիներէն մէկը որ տարիքոտ էր ու հեռաւոր ազգականութիւն մը ունէր Գէորգի:

— Գիտնայի ասանկ ըլլալը, մօրքուր, օ՛ր մը չէի ձգեր, կը բերէի, տղաքն ալ մօրերնուն հետ կը բերէի, ես անօթի, անոնք ալ թող անօթի ըլլային, ես ինչ ուտէի, թող անոնք ալ ան ուտէին, որո՞ւ մտքէն կ'անցնէր աս բաները, ետքը ասանկ ըլլալը, կը պատասխանէր, ու մտախոհ երեւոյթ մը կ'առնէր:

Գէորգ շատ կը սիրէր իր կինը: Անոր սեւ աչքերը, նուրբ դիմագծերը, իր երեք գաւակներով, ամէն ատեն կը պատկերանային իր առաջքը: Յետոյ բնաւորութիւնը: Երբեք օր մը վշտացուցած չէր զինքը: Իր վարանումներուն մէջ գլխաւոր պատճառներէն մէկն ալ իր յոյսն էր: Շատ մը գաւառացիներու պէս որոնք իրենց կիները կորսնցուցած էին՝ ան դեռ կը յուսար թէ իր կինը ողջ մնացած կրնար ըլլալ: Գտնուածներ, մէջտեղ ելլողներ չկային միթէ: Ու կը խորհէր թէ իր կինը, կամ իր գաւակներէն մէկն ու մէկը կրնար յայտնուիլ: Մէկն ալ եթէ գտնէր կը բաւէր իրեն: Չէ՞ որ ամուսնութիւնը իրեն համար սերունդին շարունակութիւնն էր: Այդ մէկը ի վերջոյ երկու կ'ըլլար, երեք կ'ըլլար, հինգ կ'ըլլար, կը բազմանար:

Գէորգ կը հաղորդէր անոնց իր ամէնօրեայ այս խորհրդածութիւնները: Անոնք մտիկ կ'ընէին զինքը: Խօսակցութիւններուն շեշտը կը փոխուէր, կատակները, սրախօսութիւնները կը գազդէին: Ու չուզելով հանդերձ Գէորգի սիրտը խոցել, կարեկցութեամբ ու փափկութեամբ դիտել կուտային որ թէեւ իրենք ալ կը բաղձային որ երեւան ելլէին, բայց շատ ալ հաւատալի չէր, տարիները կ'անցնէին, ու կարելի չէր մինչեւ վերջը ենթադրութիւններով սպասել:

Ու կը մեկնէին:

Գ.

Գէորգ հօրաքոյր մը ունէր սակայն, Նունիկ մամը, իր հօրը հարազատ քոյրը, իրմէ զատ իր գերզաստանէն միակ վերապրողը:

Եթէ տէրտէրները կրնար մերժել, հայրենակիցներուն կրնար խօսք հասկցնել, ու է ձեռով չէր կրնար զայն համոզել, լռեցնել: Իր հանգուցեալ հօրմէն աւելի մեծ, Գէորգ տղայութենէն վարժուած էր յարգել զայն ու միշտ կ'ակնածէր անկէ:

Մօտակայ թաղը կը բնակէր ան, նոյնպէս ամբողջովին հայաբնակ, եզերքներուն, ուրիշ անդին գառիվարներ, ձորն ու ամայութիւնը կը սկսէին: Հին տուն մըն էր, աղքատիկ խրճիթներով փողոցի մը մէջ: Ամուսինը՝ խոշորակազմ Ղազար աղան, որ քաղաքէն էր այդ թաղին փուռը, պատերազմէն քանի մը ամիս առաջ բերած էր զինքը գիւղէն: Նորէն պիտի գառնար գաւառ, իր բազմանդամ ընտանիքին ու թոռներուն մօտ, բայց ա՛լ չէր կրցած:

Գաւառէն եկած բոլոր տարեց կիներուն պէս իր հօրաքոյրը չէր փոխեր իր առարզը, ոչ ալ կը լքէր աւանդութիւնները: Բազմաթիւ սուգերու կօկիծը ներսը, որ իր լայն գէմքին վշտագին արտայայտութիւն մը կուտար, ան կ'ատէր բոլոր նորոյթները, բոլոր համարձակութիւնները մեր ժամանակներու կիներուն ու աղջիկներուն: Շալէ մեծ ու սեւ գօտի, գլուխը սեւ թաղիքէ կաղապարուած գլխարկ, վրայէն ալ լաջակ կը կապէր:

Շարաթը մէկ երկու գիշեր Գէորգ կ'այցելէր

անոր: Գեռայրը՝ Ղազար աղան յաճախ տուներ էէր գտնուեր, տուած հացերուն փարան գանձելու գացած ըլլալով ու շոգենաւերէն ելլող էֆէնտիններուն սպասելով: Նունիկ մամն ու զիմացի խրճիթին պառաւը՝ Կիւլիկ հանրմը նստած կ'ըլլային գիւղական նախշուն կապերտով ծածկուած սէսիւրին վրայ: Գէորգ կը բարեւէր ու կը նստէր:

— Բարի եկար, Գէորգ, ի՞նչ կ'ընես, աղէկ ես, կը հարցնէր հօրաքորը:

Ու կը սկսէր:

Ան կը խօսէր գիւղէն, անցեալէն: Կ'ողբար ծանօթները, սիրելիները, կորուստները, բոլոր կորուստները: Գիշերները զանոնք երազին մէջ կը տեսնէր: Կը թուէր ամէնքը, անուններովը կը վերյիշէր, մանրամասնութիւններով կը կենդանացնէր:

Ու յետոյ կրկնելով ամէն անգամուան յանկերգը՝ կը յորդորէր Գէորգը որ ա'լ հերիք սպասէր, պէտք է ամուսնանար:

— Մենք անցանք, մենէ անցաւ: Ես ծեր եմ, քեռայրդ է ծեր, մեր երկուքիս ալ մէկ ոտքերը գերեզմանն են: Դուն կարգուէ, Գէորգ, տղա՛յ: Այլը մէկդի, ազօրս տունը չանցնի: Կը նայիս մէկ երկու զաւակ կը պարգեւէ Աստուած, նորէն տուն տեղ կ'ըլլաս, ծառն է ճեղքը կ'արձակէ:

Կիւլիկ հանրմը որ Ղազար աղային խահուէն ու ճիւղառան խմելու համար նստելու կուգար՝ կը լռէր, չադդուելով, չզգալով բան մը: Գէորգ մտիկ կ'ընէր երկար ատեն հօրաքորը վշտագին խաւքերը, ու յետոյ կը պատասխանէր, ըսելով թէ կրնար ըլլալ որ երեւան կ'ելլին կինը, զաւակները:

— Ո՛ւր է կը յարէր պառաւը, աչքս ելլէ, պա-

պանծի բերանս, ես երթայի ու անոնք մնային: Զկան, Գէորգ, ի՞նչ պիտի ընենք, ասանկ պիտի կենան, աս եօթը տարի եղաւ, քիչ է:

Գէորգ կը փոխէր խօսքը:

— Հօրքուր, չիտակ են ըսածներդ, բայց չգիտես, ինտո՞ր կարգուիմ ես աս երկիրին մէջ, աղէկը մենք չենք գտներ, մեզ չգար գտներ, գէշն ալ մենք չենք ուզեր:

— Զգիտեմ, ես աս ու ան չգիտեմ, կը պնդէր Նունիկ հօրքուրը, չմեռած, աչքերս չփակած ես քու կարգուելդ տեսնելու եմ որ հանգիստ ըլլամ: Էհ, ողորմութեանը մեռնիմ Աստուծոյ, ամէն օր ալ մեղքը կը մտնենք, կը նայիս հօրորդի բան մը, աղէկ աղջիկ մը կը հանէ զիմացնիս:

Ու գարձեալ կ'առաջարկէր այն մէկը, — սուպանի Արշակ աղային մեծ աղջիկը՝ Արաքսին, որ թաղին դպրոցին մօտակայ փողոցներէն մէկուն մէջ իր եղբորը, քրոջը ու մօրը հետ կը բնակէր:

— Ես ի՞նչ գիտնամ, կ'աւելցնէր, աղէկ, շատ աղէկ աղջիկ է, կ'ըսեն: Տիկին Զապէլը ամէն օր կ'ըսէ, Արաքսին Գէորգին առնենք, ան քու գիացածներէդ չէ:

Գէորգ կը ճանչնար տիկին Զապէլը որ իր հօրաքրոջը դրացուհին էր: Դեռատի աղջիկներու մայր, տնարար կին մըն էր:

Պառաւ Կիւլիկ հանրմը որ միշտ կը լռէր, ինքն ալ յանկարծ լեզու կ'ելլէր, ու կը ձայնակցէր՝ գլուխը երերցնելով:

— Շիտակ է, չիտակ, միւսի Գէորգ, խաչ որ առ, չես խաբուիր: Լուսնոգի Արշակ աղան տունն որ առաւ երկու աղջիկներուն վրայ գրեց, դրախտումս

Թող ըլլայ ըսաւ: Տղուն վրայ չգրեց, ան մանչ է, ինտոր ըլլայ, կ'ըլլայ ըսաւ: Տան քիւս չեա տար, կ'երթաս կը նստիս մէջը: Խըսմէքդ մի փախցնէր, չգտնուած աղջիկ է Արաքսին: Մայրը՝ տիկին Ոգոաննան, քոյրը՝ Ալիսն ալ աղէկ են: Մեծ աղբարը՝ միւսի Խաչիկն ալ աղէկ զեւառար ունի, սոպանիութիւն. ամէն բան ձեռքէն կուգայ, քուլունկա շինել, սոպա շինել. լուսհոգի Արչակ աղան սորվեցուց:

Մինչեւ այդ ատեն Ղաղար աղան ալ որ դուրսէն կուգար՝ կը նստէր իր անկիւնը: Խոշոր ծխատուփը հանելով Թուղթ մը ու ճիկառացու մը ծխախոտ կուտար կիւլիկ հանքին, ինքն ալ կը ծխէր, ու կը յարէր:

— Ի՞նչ է ատ. կարգուելու վրայ կը խօսիք նորէն: Տղայ, ի՞նչ պիտի ընես՝ ըրէ, լմացուր երթայ, կենալով ի՞նչ պիտի ըլլայ, եղածը եղեր է ալ, յոյսդ կտրէ առջի ընտանիքէդ, մինակ դուն չես, աչխարհքով է աս, նորի մը վրայ մտածէ: Ամէնքը կը գովեն լուսհոգի Արչակ աղային աղջիկը, խըսմէքդ աս է ըսել է, առ ու տուն տեղ եղիր օր մը առաջ:

Դ.

Արաքսի՝ որուն վրայ ամէն օր այսպէս կը խօսէին նունիկ հորաքրոջը տունին մէջ ու Գէորգին տունի կ'ուզէին՝ հանգուցեալ Արչակ աղային երկրորդ զաւակն էր: Իրմէ մեծ՝ եղբայրը Խաչիկն էր, իսկ քոյրը Ալիսը ինը տարեկան փոքր էր:

Անուս էր: Անունը հազիւ կրնար գրել: Հայրը Արչակ աղան որ վարը շուկային մէջ ալիւրավաճառներու ու բանջարավաճառներու կարգին վառարանագործի հին խանութ մը ունէր, և որուն համար կ'ընէին թէ ձեռքէն բան չէր ազատեր ու հրեայի կը նմանէր գէմքը, հին գլուխ մարդ ըլլալով, շատ գըպրոց զրկած էր իր զաւակները: Խաչիկին համար Թող զեւառարը սորվի, զեւառարով փորը պիտի կշտանայ, Արաքսին ալ աղջիկ է, ի՞նչ պիտի ընէ կարգալը, ըսած էր: Ալիսը համեմատաբար աւելի շատ գպրոց զրկած էր, ան նոյն իսկ քիչ մը Ֆրանսերէն ալ սորվեր էր, բայց ի վերջոյ չչարունակելով, ան ալ մոռցած էր գիտցածը:

Տասնըվեց տարեկան մը կար Արաքսի երբ հայրը մահաւ: Մայրը Ոգոաննան որ իր տարիքի բոլոր կիներու պէս հարսնութիւնը պահանջկոտ կեսրոջ մը հսկողութեանը ներքեւ անցուցած էր, թաղէն երեք չորս տարին անդամ մը դուրս ելած, ու չողենաւ նստած էր, այն ալ Ղալաթիոյ Ամենափրկիչը ու Պալատի պզտիկ Արմաշը ուխտ երթալու համար միայն, կիրակիներն ալ երբեմն մօտակայ քաղաքները կամ

Բ. Ամուսնութիւնը

2

1003-74

միւսի Միքէլին բանեցուցած թէփէին խահուէն գացած էր նստելու, տնարար, գործը գիտցող կ'ըն մըն էր իր աղջիկները քովը առաւ ու եազմա բանեցան: Խաչիկն ալ հօրը խանութին մէջ անոր արհեստը շարունակեց, իրիկունէ իրիկուն բան մը շուկայէն կը բերէր ու կ'ապրուէին:

Երբ Արաքսի արբունքը թեւակոխեց, ու սրունքները, բազուկները լեցուեցան, հասակը բարձրացաւ, բնաւորութիւնը յայտնուեցաւ, զուարթ, համարձակ աղջիկ մը եղաւ, շուտով իւր տարեկից կարգ մը աղջիկներու յարմարեցաւ, ու թեւանցուկ սկսաւ անոնց հետ պտտիլ փողոցներուն մէջ, ճամբաներուն վրայ, անձանօթ անցորդներուն հետ կայնելով ու կատակելով, սիրային երգեր երգելով: Մայրը շատ վախցաւ աղջկան այս համարձակութիւններէն: Արաքսի սկսաւ թաղին պատանիներուն հետ գունդներուն առաջը, պատուհանէ պատուհան, կամ ձորերուն անկիւնները սիրաբանիլ: Տղայական այս սիրաբանութիւններուն մէջ ան քանի անգամ մօտեցաւ սիրոյ վիճին, քայլ մըն ալ, և պիտի կորոնցնէր ինչ որ ունէր անձեռնմխելի, բայց բարեբախտաբար մայրական հսկողութիւնը ու իր սեռին բնազդը որ մինչեւ առաջին անձնատուութիւնը ընդհանրապէս զօրաւոր կ'ըլլայ կ'ընենք ուն մօտ արգիւնցին զինքը:

Երբ տարիքը քսանը անցաւ, Արաքսի սկսաւ տակաւ գիտակցիլ իր վիճակին: Պէտք էր ամուսնանալու մասին խորհիլ այլեւս: Մայրը, դրացի կ'ընները, ազգականները, խոնարհ դասակարգի յատուկ իրերօգնութեան դրդումով մը աշխատեցան թեկնածու մը գտնել իրեն, ու զինքն ալ մղեցին այդ բանին:

Թէեւ աղքատ, թէեւ գրամօթիտէ զուրկ, տունի

կէս բաժինէ մը զատ, բայց տեսքոտ, գեղանի ըլլալով, յուսացին որ աղէկ բախտ մը կը բացուի իրեն համար: Բոլորն ալ կը մաղթէին, ու Արաքսին ալ իր կարգին երազեց հարուստ փեսայ մը, սալօնի շէք երիտասարդ մը, դրամատէր, վաճառական, որ պիտի գար ու պիտի ուզէր զինքը: Այդ նպատակով զոյգ թաղերու եկեղեցիներ ու տօնախմբութիւններուն, և նման հանդիսաւոր առիթներուն հագուեցուցին, Արաքսին ալ պէրեցաւ ու ցուցադրեց ինքզինքը: Բայց ի զուր սպասեցին: Այն որ ամարանոցները պիտի տանէր, Բերայի հարուստ, աշխարհիկ շրջանակներու մէջ պիտի փայլեցնէր զինքը՝ չյայտնուեցաւ:

Տարիքը առաջացաւ հետզհետէ:

Այն ատեն թէ ինքը Արաքսին և թէ իր պարագաները ստիպուեցան իրենց փառասիրութիւններէն շատ բան զեղչել: Թող նուազ փայլուն դիրքի տէր, բայց յարմար մէկը գտնուէր: Անով ալ գոհացան, բայց ան ալ կ'ուշանար:

Ձինադադարի տարիներուն դուրսի հրապարակները բացուեցան, ամուսնական արտածումները սկսան: Դրացի կ'ընները իրենց կողմէն, մայրը նոյնպէս, Արաքսի ալ իր կարգին տարիներով Ամերիկա երազեցին:

Ու ամէնէն վերջը տիկին Զապէլին ջանքերովը գլխաւորաբար, դուրսեցի մը, նախապէս ամուսնացած ու այրիացած մը, տեղեկացաւ Գեորգը դէմերնին ելաւ:

Հազար հինգ հարիւր ոսկի ունէր, քիչ շատ գործի մը տէր, բնաւորութիւնը աղէկ, ատկէ աւելի ինչ կ'ուզէին, տունը մնալով ինչ պիտի ըլլար Արաքսին վիճակը: Թող Գեորգը ինչիկ ըլլար, գէշ էր:

Ե.

Ու այդ օրէն սկսած աղջկան բարեկամները այն-
քան գովեցին Արաքսին բնաւորութիւնը, մօրն ու
պզտիկ քրոջը աղէկութիւնը, եղբօրը արհեստը, աչ-
քերնին դուրսը չէ, ձայներնին մարդ չէ խմացած,
ինչ տանիս անով գոհ կ'ըլլան՝ ըսին, նուսիկ մամն
ալ, անհամբեր իր եղբորորդւոյն ամուսնութեան՝ այն-
քան պնդեց որ Գէորգ չկրցաւ այլեւս ընդգիմանալ,
ու տուաւ իր հաւանութիւնը:

Տիկին Զապէլին տունը տարին, ցուցուցին Արաք-
սին, երկուքն ալ հաւանեցան իրարու, ու պատրաս-
տութիւնները փութացուցին: Երկու կիրակի յետոյ
պսակը կատարուեցաւ, ու Գէորգ տուն-փեսայ գնաց
Տիկին Ովսանային:

Փայտաչէն, երկու յարկնոց չէնք մըն էր, ինչպէս
էին այդ զառիվար փողոցին բոլոր բնակարանները:
Գետնայարկը գաւիթ մը ու խոհանոց մը կար, ետեւն
ալ պզտիկ պարտէզ մը, մէջը ջրհորով մը: Վերի
յարկերը դէմ դիմաց երկերկու սենեակ, իւրաքան-
չիւրին մէջտեղը սոփայով, ու բացի մէկէն, բոլոր
սենեակներուն մէջ ալ իւր-սուրա կային: Գէորգին
ննջատենեակը ամէնէն վերի յարկը պարտէզին կողմն
էր:

Գէորգին կինը՝ Արաքսին երեսուն տարեկան մը
կար երբ ամուսնացաւ: Լեցուն, տեսքոտ մարմին մը
ուներ, գեղեցիկ աչքեր: Խաչիկ՝ Արաքսին եղբայրը
կախ պետերով, գինովի աչքերով, ոտքերը եւսկնիով,
հաստ մարդ մըն էր, Գէորգէն ալ մեծ տարիքով:

Մայրերնին՝ տիկին Ովսանան գէր էր, բոլորովին
ճերմկած մազերով, ճերմակ, թաւ յօնքերով, ծնօ-
տին մազի թելեր բուսած, իսկ Ալիս նիհար ու արժ-
գոյն էր: Յայտնի էր որ աղքատ էին:

Ամուսնանալով, Գէորգի համար նոր կեանք մը
սկսաւ: Հիմա այլեւս տնուոր եղաւ, պոլսեցի աղջը-
կան հետ կարգուած: Բուժէլիի Շայախներուն տեղ
նոր հազուատներ կարել տուաւ երկու ձեռք: Ասոնցմէ
մէկը ամէն օր կը հագնէր, օձիք ու փողկապ կը կրէր:
Արաքսի այդպէս կ'ուզէր: Իրիկունները մթնելէն
ետքը կը սպասէր որ քաղաքացիները գային: Անոնց
հաշիւները կը ստանար, յետոյ տեղիեանին վրայ մնա-
ցած հացերը կը համրէր, հաշուեփակը ընելով տես-
րակները գզրոցը կը պահէր: Ու վրան խողանակելով
փողկապը կը շտկէր, պայուսակը կ'առնէր ու դուրս
կ'ելլէր: Ա'լ սրճարան չէր երթար: Իրացի խանութ-
ներէն միս, նպարեղէն կը գնէր, ու ինչպէս տարի-
ներով ամէն գիշեր իր տեղիեանին անկիւնէն զիտած
էր ծրարներով բեռնաւոր ընտանիքի հայրերուն վե-
րադարձը՝ հիմա ինք ալ անոնց պէս պայուսակը ձեռ-
քը կ'անցնէր ծանօթ փողոցներէն իր տունը երթալու
համար:

Գիշերային գովութենէն պաշտպանուելու համար
կարմիր շալը ուսին վրայ Արաքսի դրան առաջը
մօրն ու քրոջը հետ կը սպասէին իրեն: Արաքսի կը
ժպտէր ու կը մօտենար, Գէորգ կը բարեւէր:

— Բայրինկուն, կը պատասխանէին բոլորը միա-
սին ուրախութեամբ, ու Արաքսի Գէորգի հետ առաջ
անցնելով ներս կը մտնէին, ուր գաւիթը՝ խոհանոցին
պատին անկիւնը՝ սեղանը պատրաստ էր, լեմոն մը,
քացախի, ձէթի սրուակներ կեդրոնը:

կը նստէին ու կը սպասէին մինչեւ որ խաչիկ պեխերը ավիով վար ընելով, մէկ ձեռքն ալ չուանի մը վրայ շարուած ձուկերով ներս մտնէր:

— Խաչիկն ալ եկաւ, մամա հայտի, Գէորգը աւօթի է, յողնած է, մենք ալ անօթի ենք, կ'ըսէր Արաքսի մօրը. հիմա թող մնան ձուկերը, վաղը քավա կ'ընես, վաղը իրիկուն կուտենք, հիմա ուշ է ատենը:

Մայրը կ'արտոգար խոհանոց, անխուսափելի պրզուան էփելու, մուխով ու միսի հոտերով լեցնելով տունը: Յետոյ Արաքսի Գէորգի հետ քով քովի, միւսներն ալ իրենց անձնակներուն վրայ կը բոլորուէին սեղանին շուրջը ու կ'ընթրէին զուարթ խօսակցութիւններով:

Ընթրիքէն յետոյ խաչիկ որ բաճկոնը հանած կ'ըլլար՝ մէկ ուսին վրայ նստելով դուրս կ'ելլէր սրճարան երթալու: Դրացի տուններէն կիներ կուգան, տիկին Ովսաննա խահուէ կ'եփէր անոնց, Արաքսի կը նստէր հիւրերուն հետ ու թաղին անցուղարձերէն կը պատմէին իրարու:

Ուշ ատեն դրացիները ոտքի կ'ելլէին:

— Նորէն հրամեցէք, աղուոր ժամանակ անցուցինք, ըսելով Արաքսի կ'ուղարկէր զանոնք:

Դուռը բանալիով չէին կղպեր՝ Խաչիկ բանալին միասին առած ըլլալով:

— Հայտի գիշեր բարի մամա, կ'աւելցնէր Ն. Պաքսի, մենք կ'երթանք կոր, Գէորգը պիտի քնանայ, իմին ալ քունս եկաւ, դուք ալ գացէք, պառկեցէք:

Մայրն ու Ալիսը կը բաժնուէին, իսկ Արաքսի Գէորգի հետ միասին վերնայարկը կը բարձրանային: Ննջասնեակին վարագոյրները իջեցնելով լամպան սեղանին վրայ կը գնէին: Յետոյ կը հանուէին, գի-

շերագգետները կը հագնէին, ու կը մտնէին անկողին:

Արաքսի որ շատ կը հետաքրքրուէր Գէորգի անցեալով, հարցումները կը տեղացնէր ամէն գիշեր:

— Շիտակ ըսէ, Գէորգ, աղուոր էր ատլի կնիկդ:

— Ինչո՞ւ շիտակ չպիտի ըսեմ, կը պատասխանէր Գէորգ, աղուոր էր:

— Աչքերը սե՞ւ էին թէ կապոյտ:

— Սեւ:

— Հասա՞կը, իմինէս բա՞րձր էր:

— Քու հասակդ էր:

— Գէ՞ր էր, ինձմէ աւելի մսո՞ւտ էր:

— Նիհար էր:

— Հետդ կուի կ'ընէ՞ր շատ: Խօսքդ մտիկ կ'ընէ՞ր: Խելօ՞ք էր: Գիշերները կը թողնուէր որ քնանայիր: Շիտակ ըսէ, ի՞նչ շատ կը սիրես քի գեղի կնիկդ շատ կը սիրէիր:

Գէորգ տարտամ պատասխաններ տալով հանդերձ կ'աշխատէր գոհացնել զայն, կը վստահացնէր թէ կը սիրէր զինքը:

— Հաւատա՞մ, չէ՛, չէ՛, չե՛մ հաւատար, կը պնդէր Արաքսի, սուտ կը խօսիս կոր, ու նիւթը փոխելով կը շարունակէր, ըսէ՛ տեսնեմ, գեղի կնիկէդ զատ հե՞ջ ուրիշ մէկը չես սիրած, մէկու մը հետ չե՞ս տեսնուած:

Գէորգ կ'երգնուէր:

— Կնիկդ մեռնելէն ետքը կ'ըսեմ, Ծուռունը պեխաւ էիր Գե, հե՞ջ աչքդ փակած չէ աղջկան մը, կնկան մը, հե՞ջ մէկու մը տունը չես գացած, կը շարունակէր Արաքսի:

Գէորգ վերստին կ'երգնուէր, Արաքսի չէր համոզուեր:

Այնուհետեւ կը փաթթուէին իրարու, ու կը սիրուէին, ու մահճակալը երկար ատեն կը ճռուար իրենց շարժումներէն, մերթ արագ, կշռաւոր, մերթ յամր ու ընդհատ: Ամէնէն վերջը լոյսը կը մարէին, ու լռութիւնը կը տիրէր տան մէջ, աւելի խորունկ նալով գիշերային ամայութենէն շրջակայ ձորերու ու աղքատիկ փողոցներուն:

Շատ ետքը դրան բացուիլը կը լսուէր, ու ինչիկ սրճարանէն դառնալով իր սենեակը կ'ելլէր պառկելու համար:

2.

Ամիսներ անցան այսպէս, զինադադարը վերջացաւ: Շատեր, իրենց թաղէն, ծանօթներէն դուրս գացին, շատ տուններ պարպուեցան, բայց Գէորգ մնաց: Տունիները նոյնպէս չուղեցին բաժնուիլ իրենց սորված տեղերէն: Ո՞ւր պիտի երթային որ աւելի լաւ ըլլար իրենց տունէն, Պոլիսէն:

Գէորգ զոհ էր իր փեսայութենէն: Բոլորն ալ կը սիրէին զինքը: Ներքնազգեստները շուտ շուտ կը փոխէին, օձիքին մէկը չաղտոտած միւսը կուտային, ամէն շաբաթ կ'արդուէին իր հագուստները: Զոքանջը ծայր աստիճան մաքրասէր էր. չնայած որ յօդացաւոր էր, տունը վերէն վար կը լուար, կը մաքրէր ամէն ատեն, ու կ'ուզէր որ Գէորգն ալ մաքուր հագուի: Ճաշի պահուն միշտ նախապատուութիւնը իրեն կը վերապահէր:

— Միւսի Գէորգ, պնակդ ինծի տուր, սա կտորը քեզի տամ, ասիկա ամէնէն ազուրն է, կ'ըսէր զոքանջը:

— Մամա, քեռայրիս տուր սա միտը, քեռայրս շատ կ'ախորժի կոր իւզոտ միտէն, կը յարէր Ալիս:

Խաչիկ որ միշտ իր խոշոր աչքերուն ներքեովը կը նայէր՝ նոյնպէս կը քաշուէր իրմէ, կը յարգէր զինքը: Հակառակ իր կասկածներուն, Պոլսեցիներուն տունը շատ աղէկ կը դանէր Գէորգ:

Միայն ծախսելէ չէին զգուշանար: Խաչիկ շատ քիչ կ'օգնէր տունին. իրիկուընէ իրիկուն ձուկ, երբեմն ալ ճիւղե քախք մը կը բերէր: Ու այդքան:

Առաջուան պէս եազմա ալ չէին բաներ, ու ամէն բան իրմէ կը սպասէին: Արաքսին ամէն անգամ Բերա կամ Պոլիս անցնիլը Ալիսին հետ տասնըհինգ, քսան ոսկի կ'արժէր իրեն:

Յետոյ Արաքսի շատ բաց էր: Ըսուածին պէս չէր: Մէկ երկու կիներ, աղջիկներ կային, որոնք շատ ալ լաւ անուէն չուէին, անոնց հետ կը տեսնուէր: Կ'երգէր բարձրաձայն նոր ելած սիրային երգերը: Ու մօրը քով, իր քով, նոյն իսկ իր պզտիկ քրոջը քով չէր քաջուեր: Ծանօթներու հետ, շրջուն վաճառորդներու հետ գռեհիկ խօսքեր, կատակներ կ'ընէր:

Գէորգ չէր ախորժեր Արաքսին այս ընթացքէն, բայց երբեք չտեսնել կեղծելով, երբեք ալ խորհելով թէ կը փոխուի հարկաւ կամաց կամաց, կը լուէր:

Ան գոհ էր նաեւ իր ձորաքնակ թաղեցիներէն: Արդէն արտասահման գացած ըլլալով շատ երիտասարդ չկար, տարիքոտ այրեր, կիներ կային միայն, ու մանուկներ, աղջիկներ:

— Բարիկուն, գրացի, ի՞նչ կ'ընես, ձեր գործերը ինչպէս են, կը հարցնէին իր փողոցին այրերը իրիկունները:

— Կ'երթանք, էֆէնտի, աղէկ ըսենք որ աղէկ ըլլալ, կը պատասխանէր:

— Բարիկուն, միւսի Գէորգ, ի՞նչպէս ես, կը հարցնէին կիները բարեմտօրէն ու ժպտելով, տիկին Արաքսին ինչպէս է:

— Շնորհակալ եմ, տիկին, աղէկ է, ձեզ հարցընենք, գուք ալ աղէկ էք:

Ամուսնութենէն յետոյ իր հայրենակիցները ալեւս չէին այցելել իրեն, գուրսը կը տեսնուէր անոնց հետ, բայց տունիններուն ազգականները, բարեկամները կային:

Յաճախ տիկին Զապէլը կուգար իր զոյգ աղջիկներովը: Գէորգ շատ կը հաւնէր այդ աղջիկներուն որ պարկեշտ էին իրենց մօրը պէս, սինէմա երթալ, պա-

րիկ չգիտէին, կը կարմրէին այրերուն հետ խօսելու տեսն, ու իրենց ասեղնագործութիւնովը կը պարապէին:

Ազգական մը ունէին, Զարեհ էֆէնտին, հանգուցեալ Արշակ աղային եղբորորդին, որ քաղաքին երեկտրական ընկերութեան մէջ ճիւղի մը պետն էր ու Բերա կը բնակէր: Կին մը ու ինք էին: Եւրոպայի մէջ անոնք հանդիպած էին իրարու ու ամուսնացած, հոն ուսած, զմայլելի հայերէնով մը կ'արտայայտուէին, ու երկուքն ալ նուրբ ու ազնիւ էին: Զեռք պագի գացած օրը ձանչցած էր զանոնք, մէկ երկու անգամ ալ անոնք իրենց այցելած էին:

Յետոյ միւսի Յարութիւնն ու իր կինը կային, հին բարեկամներ, որոնք շատ կուգային, կ'երթային: Մեծահամբաւ գերդաստանի մը վերջին շառաւիղն է, կ'ըսէին, այս միւսի Յարութիւնին համար: Ատեն մը ստփրիչի խանութ բացեր, ատեն մը կալինս բանեցուցեր, անկէ ետքը ա'լ գործ չէր ըրեր: Թաղէն բաւական վեր, ժամանակաւ հարուստ հայ գերդաստաններու տուներուն կարգը, վեց եօթը արտավարնոց ընդարձակ, հազուագիւտ պտուղներով ու մասամբ վայրենացած պարտէզէ մը ներս, իր կնոջը հետ հին, լայնանիստ չէնքի մը մէջ կը բնակէին, որ իրենց սեփականութիւնը կը մնար զեռ: Այր ու կին ծերացել էին, անզաւակ: Միւսի Յարութիւնը պզտիկ, սրածայր մօրուք մըն ալ ունէր, ու յայտնի էր որ չքաւոր էր: Նախնիքներէն մնացած հին կարասիներ, ու իրենց պարտէզին պտուղները ծախելով կ'ապրուէին, պողոտային վրայ աթոռներ զնելով ու նստելով դուռին առջեւ:

Ասոնցմէ զատ ունէին նաեւ ազգական մը, Միրասնեանները: Շատ մեծամիտ էին ու հարուստ: Աղջիկներն՝ Սիրանը՝ շատախօս, բաց բան մըն էր: Ամէն գալուն, պարերէն, պարասրահներէն պիտի խօսէր:

ղեղներու մէջ, արեւէն արբշխու, խողանցներով աչքերը:

— Ախ ինչպէ՛ս ազուար է, ինչպէ՛ս սքանչելի է, կը բացազանչէին Արաքսին ու ընկերուհիները նայելով բնանկարներուն, ու լիաթոք շնչելով լեռներու սիւզը:

Տիկին Ռվսաննա իր գէր սրունքները երկնցներով կը նստէր խոտերուն վրայ ու սակառք կը բանար: Միւս կիներն ալ կը քակէին իրենց ծրարները: Կը շարէին պնակներու մէջ տղամաները, պահածոները, աղածոները, ու ամէնքը բոլորուելով շուրջը կ'ուտէին մեծ ախորժակով: Արաքսի մերթ ընդ մերթ կ'երգէր աղջիկներուն հետ, կը ծաղրէին անցնող այրերը: Պիտակ, կուտ ծախողներ, քեաղքս հեղվանքներ կ'անցնէին: Արաքսին անոնցմէ ալ գնել կուտար Գէորգին, ու մինչեւ ուշ ժամանակ կը զբօսնէին, մութին հետ տուն դառնալով:

Յոգնած՝ շուտով անկողին կը մտնէին ու կը քնանային:

Խաչիկ դարձած չէր ըլլար սրճարանէն, ու ժամեր վերջը միայն դրան բացուելը կ'իմացուէր, ու հաստ ոտնաձայներ սանդուխներէն վեր:

Ը.

— Հիմա հուհիմա երկու բան կ'ուզենք, միւսի Գէորգ, ամէն ատեն կ'ըսէր զոքանջը, մէկ մը փողոցին պատին զապլաման, մէկ մըն ալ սենեակի քախք մը, Հելի ամէնէն առաջ սա պատին զապլաման զարնել տանք, հիմա ամառ է, ձմեռ որ գայ հեշ չենք կրնար:

Ու շեշտակի փեսային աչքերուն կը նայէր, աւելցնելով թէ տունը իրենցն էր, իրենք պիտի վայելէին:

— Հապա ես, շիտակ է մամային ըսածը, չիմել տանք, լիմնայ երթայ, Գէորգ, կը կրկնէր իր կողմէն Արաքսի:

Գէորգ իրաւունք կուտար թէեւ մօր ու աղջկան խօսքերուն, բայց վախնալով որ շատ ծախք կ'երթայ, ամէն անգամ կը յետաձգէր:

Վերջապէս իրիկուն մը հաճութիւն տուաւ: Ինք չէր կրնար գործը ձգել, փուռէն բաժնուիլ: Իրենք թող խալֆան կանչէին, անհրաժեշտ նիւթերը գնէին ու սկսէին: Հարիւր ոսկինոց մըն ալ զրպանէն հանելով յանձնեց Արաքսին:

Հետեւեալ օրն իսկ գործի ձեռնարկեցին: Երկու կառք ատաղձ եկաւ, պարպեցին դրան առաջքը, երկու արհեստաւորներ ալ սկսան քակել հին, փտած տախտակները:

Շարաթ մը տեւեց նորոգութիւնը, ու հակառակ նախատեսուածին երկու հարիւր ոսկին անցաւ: Դրացիները կը շնորհաւորէին:

— Բարով նստիք, աղուոր եղաւ, ըսելով:

— Խաչիկն ալ թող քիւրքիսները դարձնէ, ձեռքէն կուգայ կոր, ինչո՞ւ անոր համար ալ փարա տանք, կ'ըսէր զոքանջը եռանդով:

Նորոգութենէն յետոյ շաբաթ մը անցեր էր, իրիկուն մըն ալ Գէորգ ներս մտաւ որ անձանթի կին մը նստեր էր ճաշասեղանին մօտ Արաքսիին ու զոքանջին հետ: Բարեւեց:

— Փեսաս է, Արաքսիիս ամուսինը, ներկայացուց զոքանջը:

Անձանթի կինը թեթեւակի գլուխը շարժեց:

— Ի՞նչպէս էք, էֆէնտի, հարցուց Գէորգին:

— Շնորհակալ եմ, աղէկ ենք, ըսաւ Գէորգ:

Արաքսի բացատրեց կնոջ գալուստն պատճառը:

— Գէորգ, տիկինը աս վարը, մենէ երկու փողոց վարը կը նստի կոր: Դուքս կ'երթան կոր, Փարիզ մասնէ զաւակ մը ունին, անոր քով: Սալոնի քախրմ, հայելի, զօնսով, պոօ, կարսրուպ, սարք գաւեղաններ, ինչ ունին չունին կը ծախեն կոր:

— Աղէկ, պատասխանեց Գէորգ:

Կինն ալ իր կարգին իր մեկնումին պատճառները բացատրեց:

— Հրանդս ամէն ատեն կը գրէ կոր, մայրիկ եկէք, հայրիկս ալ, բոլորդ ալ եկէք. ինչ ունիք, չունիք, ծախեցէք, ճամբայ ելէք, հոս ամէնքս ալ մէկ ծախքով կ'ըլլանք: Պզտիկիս՝ Վահէիս ալ տալիքը կամաց կամաց կը մօտենայ կոր, ամուսինս ալ զլուլումի է, գործ չկայ, պարապ է, ի՞նչ ընենք կենանք, թուղթերնիս շինեցինք, պիտի երթանք:

Չօքանջը որ անհամբեր երեւոյթ մը ունէր ու կնոջ խօսքին վերջաւորութեանը կը սպասէր՝ սաքի կըլելով ըսաւ.

— Միւսի Գէորգ, քիչ մը վեր կուգաս:

Գէորգ վեր ելաւ զոքանջին հետեւէն: Արաքսի նոյնպէս կինը մինակ թողելով հետեւեցաւ իրենց:

— Յիսուն սոկի պիտի տանք աս կնկանը: Տիկին Բերուզը կը ճանչնայ կոր ասոնք. ասունն ան մեզի լուրը բերաւ, զացինք նայեցանք. հիւրանոցի գանեփա քախրմ մի առինք, երկու գանեփա, երկու խոլբուղ, չորս քիւլ բերե, չորս գորնիզ, ութը հատ աթոռ, երկու քաղիկն: Շատ սքանչելի են, վրանին ամբողջ կանանչ թաւիչ: Արաքսիին քովը տասը սոկի կար, հանեցինք տուինք փէյի համար որ ճայմիւ չըլլանք, ուրիշ ուզող կայ եղեր, պիտի մերժէ:

Ու աւելցուց, աճապարելով.

— Հայտի, կնիկը կը սպասէ կոր:

Գէորգ որ արդէն զուշակած էր՝ մտածկոտ երեւոյթ մը առաւ: Տունին նորոգութեան համար երկու հարիւր երեսուն քանի սոկիէն յետոյ՝ այս զուամարը վճարելը ծանր կուգար իրեն:

— Քա ինչո՞ւ կը մտածես կոր, դաւակս, ուրախանալու տեղ, յարեց քաղցրութեամբ զոքանջը, իրաւ ես, վրայ վրայի եկաւ, տունին դապամային համար շատ փարայէն ելար ամա, աս ալ ֆէյիփուր մըն է: Ո՞վ որու կուտայ ասանկ սուղ ատեն մը աս զինով: Փերսկները, գորնիզները տեսնես, պիտի հիանաս: Տիկին Բերուզին ճանչուորն է քնի մեզի կուտայ կոր կնիկը: Դուն հիմա քառսուն սոկի տուր քե, նայինք տասը սոկին ալ խաչիկը կրնանք համոզել ու անկէ առնել:

Արաքսի ալ միացաւ մօրը ու պնդեց:

Գէորգ հասկնալով որ մերժելը անօգուտ էր, քառասուն սոկի յանձնեց զոքանջին:

— Օձիքդ ալ աղտոտեր է նորէն, նկատեց զփրանջը, մինչ Գէորգ հատ հատ համբելով կոտար թղթադրամները, ի՞նչ պիտի ըլլայ Գուրուկին փռչիներուն մէջ. վաղը չգնես, մաքուր մը տամ ան դիր։

Ու մայր ու աղջիկ փութացին վար կնիկը զրկելու համար։

Տառը ոսկին խաչիկէն չկրցան փրցնել։

— Գուլաղըմ իւրիմեզ, աննամամ եօյի շէլիւր, կը կրկնէր խաչիկ, որ սովորութիւն ունէր ամէն խօսքի թուրքերէն պատասխանելու, փարա՞նքես, փարա՞նքես՝ կեզեր պէնսե, պէն մեքալիֆէ ֆուռուսն աքիօրմ, տէրսինիզ Եօֆ մը սիգին պէ։

Արաքսի իր տուած դրամը առաւ Գէորգէն։

Գնուած կարասիներով կահաւորեցին սենեակը, վարագոյնները կախեցին, տիկին Ուսաննա թէ կը յուզուէր և թէ կը հպարտանար մեծ մասամբ աղքատ գրացիներով թաղի մը մէջ այդպէս կանաչ թաւշապատ ու զարդարուած հիւրանոց մը ունենալուն համար։

Բ.

Ջմրան փայտն ու ածուխն ալ առնուեցաւ, բայց Գէորգ հոգ մը ունէր։

Արաքսին չէր յղանար։

Ի զուր ամէն ամիս կը սպասէր ան։

Իրմէ՞ էր արդեօք, իր մօտ էր պատճառը։ Եւ սակայն իր առաջին ամուսնութենէն ինք ունեցած էր զաւակներ։

Բերա, հայ բժիշկի մը անունը տուած էին իրեն որ ամուսնուր կը դարձանէր։ Արաքսին առնելով միասին այցելեցին անոր։ Բժիշկը յուսադրեց զիրենք, ու Գէորգ ոգեւորուեցաւ։ Արաքսին եօթը ութը անգամ զրկեց, ամէն անգամ երեք ոսկի այցեզին վճարելով։ Պատուէրները տառացիօրէն գործադրեցին։ Յետոյ բժիշկը փոխեցին, խտալացիի մը զիմեցին։ Անօգուտ։

Իր բախտէն էր։

Շատ ունենալ չէր ուզեր, Արաքսին ալ դէմ էր արդէն, բայց երկու, զոնէ մէկ հատ ունենար։ Եթէ ոչ ինչո՞ւ կարգուեցաւ։

Որքան կը նախանձէր իր երկրացիներէն, որոնք իրեն պէս երկրորդ անգամ ամուսնացած էին, իրմէ տարէց ալ էին, ու իւրաքանչիւրը երկու, երեք զաւակներու հայր էին եղած։

— Ի՞նչ կ'ընես նայինք Գէորգ աղբար, բա՞ն մը կայ ճամբան, կը հարցնէին այրերը՝ ծննդաբերութեան ակնարկելով։

— Ի՞նչ կ'ընէք աղա աղբար, հարսը բան մը

ունի⁶, տունդ չենցներ, կը հետաքրքրուէին կիները:

— Չէ, կը պատասխանէր Գէորգ իր դառնութիւնը զսպելով:

— Հիմա Սերոբդ, Թորոսդ ողջ ըլլալու էին, հիմա ղոնա, ղոնա տղաքներ եղած էին, մէկ մէկ հարս կ'առնէիր, կը կարգէիր, թոռնի տէր կ'ըլլայիր, կ'աւելցնէին անոնք:

Իրաւ էր, եթէ անոնք հիմա իր մօտը եղած ըլլային: Ա'լ բան չէր ուզեր աշխարհքին վրայ: Ու Գէորգ նորէն կը վերջիչէր իր գաւազները, իր առջիկինը: Ի՞նչպէս կրնար մոռնալ զանոնք:

Նուենիկ հօրքուրն ալ իրեն պէս անձկութեան մէջ էր: Ամէն երթալուն կը հարցնէր.

— Ի՞նչ եղաւ, Գէորգ, ինտո՞ր եղաւ, ի՞նչ կ'ընէ հարսը, յոյս մը կա՞յ: Արաքսիին կ'ակնարկէր:

— Չէ հօրքուր, չկայ, Աստուած չտար, ի՞նչ ընենք:

Ու կը լռէր գլխահակ:

Պառաւը կարեկցութեամբ Գէորգին կը նայէր.

— Մեր բախտէն է, Գէորգ, չէ՞լին տղան: Ո՞ր քարին ձեռք զարկինք, ան ձեռքերնուս թռաւ, ո՞ր մոլէն բռնեցինք, ան ձեռքերնիս մնաց: Էսի սա լեռնէն անցնիմ, լեռը տուժան չոքեցաւ, ըսի սա ջրէն խմեմ, վազող ջուրը ցամքեցաւ:

Ողբեր կ'ըսէր:

Իր եղբօր սերունդին անհետացումը կ'ափսոսար ան:

Ժ.

Այդ օրերուն զաւառէն նոր եկած գաղթական կնոջ մը ծանօթացաւ Գէորգ: Նախապէս հայ չկարծեց, Սուրբոյ կիներուն յատուկ երկայն ու սեւ մաշկալ մը հագած, գլուխն ալ նոյնպէս սեւ լաջակ մը կապած ըլլալուն:

Մօտակայ փողոց մը կը բնակէր իր երկրացիներուն՝ Սարբերդեցիներուն հետ: Ամէն օր փուռը հաց առնելու կուգար, հարցուցած էր անունը, Գոհար էր, ու ամէն գալուն Գէորգ կը հարցուփորձէր զայն:

— Ռազգա գացինք, Համուս գացինք, անկից ալ Համա, կը պատասխանէր, մէկ տեղ չէ, հարիւր տեղ փոխեցինք, աղբար: Նորէն ետ դարձանք, մեր քաղաքը եկանք: Իմացայ որ Պոլիս է մեծ տղաս, առջինեկս, աշխարհք ինծի տուած եղան: Եկայ ու գտայ, որբանոցին մէջ կօշիկ կարել է սորվեր: Հիմա իր արհեստին կ'երթայ, շարաթը վեց ոսկի կը բերէ, «առ մայրիկ» կ'ըսէ:

Ուրիշ անգամներ, Գէորգ անոր անցեալէն կը հարցնէր:

— Քաղաքէն չեմ, աղբար, գեղացի ենք: Ունեւոր տան հարս էի: Երեք ներ էինք, երեք աղբար էին: Ամէն տարի երեք չորս լուծք եղ կը լծէինք. գոմ մը անասուն ունէինք, փարախ մը ոչխար, մեղու ընդ: Անկէց զատ ջաղացք մըն ալ ունէինք, երկու քարով ու սանդուղ մը:

— Սորված չէինք էլիս դուռը, սորվեցանք: Տու-

ներէն կուգան կը կանչեն լաթ լուալու, տախտակ սրբելու: Ի՞նչ ընեմ, կ'երթամ, մուխեմքին ձեռքը նայելէն ալ գէշ չէ՞ եա աղբար: Ամէն օր ես ինծի կ'ըսեմ. թող Աստուած ամէնունն ալ պահէ, ետքն ալ իմ աս մէկ հատիկ զաւակս պահէ, կը բանինք, կ'ապրուինք: Մենք սորվեր ենք աշխատիլը, գեղացի ենք, բեպիւր:

Գէորգ երբեմն կը պարսաւէր գաղթական կիներէն մէկ մասին վարքը, տգեղ բարքերը:

— Հինգ մատներդ ալ մէկ են, կը պատասխանէր, աղէկն ալ կայ, գէշն ալ, անոնց երեսին մորթը պատուեցաւ հեղ մը, աղբար: Նորէն մի մեղադրեր, անոնց քաջածներուն քար ըլլար չէր դիմանար:

Գէորգ շատ կը հաւնէր այս կնոջը:

ԺԱ.

Երկրորդ ամառն էր, Յունիսի մէջ:

Արաքսի վերջին ատենները շատ լեցուեր ու շատ ազուրդներ էր:

Ամուսնութիւնը օգնեց իրեն, կ'ըսէին, ու թաղին մէջ բոլորը կը խօսէին անոր աչքառու գեղեցկութեանը վրայ:

Ուսաննային աղջիկը, Գուռուհիին կնիկը, Շիշման Արաքսին կը կանչէին:

Իրիկուն մը սովորականին պէս պայուսակը ձեռքը Գէորգ իրենց փողոցը մտնելով յանկարծ նշմարեց: Իրենց կից վերի կողմի տունը որ պարապ էր, տարի մը առաջ մէջինները դուրս՝ Եգիպտոս գացած ըլլալով, վարագոյրներ կախեր էին:

Բռնուած էր, վարձակալ եկեր էր, յայտնի էր:

Ուշադրաւ բան մըն էր, ձորերով, զառիվերնեքով Ժողովրդական թաղին համար:

Թաշկինակով սրբելով ճակատին քրտինքը Գէորգ հարցուց թէ ո՞վ էին եկողները:

— Տիկին Երանուհիներք են, ըսաւ զոքանջը, ամարանոց եկած են, միտքերնին ձմեռը մնալ ալ կ'երեւայ կոր, շնորհքով ընտանիք են, ամուսինը՝ միւսի Զոօնը մանիֆարուանի է Պոլիս, մաղազառնի, առաջ բան չէր, հիմա շատ աղէկ է, հարուստ: Տալը կայ, միւսի Զոօնին քոյրը, օրիորդ Լուսարփին, յիսունը անցած է, ինք իր հալին բան մըն է, սուսիկ-փուսիկ, մարդու հետ չխօսիր: Աղջիկ մըն ալ ունին՝ Աննիկը, Ալիսին հետ մէկ տարիք է: Տիկին

Երանուհին ստամոքսի հիւանդութիւն մը ունի, օգը, ջուրը փոխելու համար եկեր են: Առաջ մեզի գրացի էին, աղէկ կը ճանչնանք կոր:

— Տե՛րեհն մեր հին տունն քովը կը նստէին, վարը, ընդմիջեց Արաքսի որ ճաշասեղանին մօտ աթոռի մը վրայ ունէր սաքին նետած նստած էր, ես ան ատեն պզտիկ աղջիկ էի: Միւսի Զգօնը իս չատ կը սիրէր, թեւերուն մէջ կ'առնէր, կը դուրէր: Ետքը դիմաց անցան, Գուճգափու գացին:

— Քոյրիկ, բարի եկաքի պիտի չերթանք, յա-
րեց Ալիս, որ նոյնպէս աթոռի մը վրայ քրօջը մօտ նստած էր:

— Հարկաւ պիտի երթանք, բացազանչեց Ա-
րաքսի:

— Պիտի երթանք, աղջիկս, նոյնպէս պատասխա-
նեց մայրը լըջութեամբ, հարկաւ պիտի երթանք, կը
վայլէ:

Բաճկոնը ծալլելով ուսին նետած, թուղթի մը
մէջ փայծաղներ ծրարած տալիս տղային տա-
լու համար՝ խաչիկ ներս մտնելով անոր ալ հազորդե-
ցին աւետիս մը տալու պէս:

— Խաչիկ, քովի տունը բռնուեցաւ, գիտե՞ս,
միւսի Զգօնէնք եկան, միւսի Զգօնը, տիկին երա-
նուհին, օրիորդ Լուսարփին, մեզի գրացի եղան, կը
լիչե՞ս կոր անոնք, բոսւ Արաքսի:

Խաչիկ անտարբերութեամբ ընդունեց լուրը:

— Հա՛, հա՛... է, նե՞ օլմը:

Պիտի չգտնու, վաղ գիշեր բարի եկանքի պիտի
երթանք, երկու քոյրերը ըսին միասին:

— Հայտի պէ ցանք, ի՞նչը կ'օգ մը, պատաս-
խանեց Խաչիկ, պէնք միւսիլերէ, սիկիկերէ ի՞նչ
hof spr, առամը աչք:

Առաջաց.

— Մէք երթալը, բե՛ քե ելի ասամ տեղի, պէն
պիլիքիմ նե պերպաս ների՞ օլսուղունը օ միւսի Զգօնը:

Արաքսի բողոքեց.

— Միւսի Զգօնը աղէկ մարդ չէ, հայտի գտն
ալ, քու խախտիկ նեկապէք մարդիկներէն ալ զէ:
է. կալան, չնորհքով մարդ, վաճառական:

— Ուզարմա լաճը, պիլիքսըն ես, աղքատ աշա-
ռամ, պէնիմ պողաղքմ տիւղ տիւ, նե՞ վարսա օրթայա
գօրքմ, պանա աննարմա, օնքն նե տեղի օլսուղունը
պէն պիլիքսմ, տիւղ կիսեկեքսերը կիսին, պէնի գար-
սըմայլը:

Տիկին Ովսաննան միջամտեց ու երկուստեք լու-
ցին:

Յաջորդ գիշեր ընթրիքէն վերջ հագուստնին փո-
խեցին, պատրաստուեցան, ու ամէնքը մէկ աչքելու-
թեան գացին: Խաչիկ չընկերացաւ անոնց ու գուրս
ելաւ:

Նորեկ գրացիները մեծ ուրախութիւն ցուցուցին
ու առաջին յարկը՝ հիւրասնեակը առաջնորդեցին
հիւրերը:

Իրարու սրպիտութիւն հարցուցին:

Արաքսին ու միւսի Զգօնը չատ փոխուած գտան
գիւրար:

Միւսի Զգօնին գլուխը ճողատեց, կարճ կտրուած
պիտերը ամբողջովին ճերմկեց էին. հասակը ալ աւելի
կարճեց, կոյրեց էր, բայց առողջ էր, աչքերը կաս
կարմիր ու խնամով ամփոփուած:

— Մերացանք ի՞նչ պիտի ըլլայ, Արաքսի, բոսւ
միւսի Զգօն:

Արաքսի բողոքեց.

— Քա ինչո՞ւ ձեր ըլլաս, հեշ ալ ձեր չես, միւսի Ձգօն, չեմ ընդունիր, պատասխանեց այնպիսի չեշտով մը որ կարծես անոր ձերութիւնը իր հաւաստումէն կախում ունենար:

— Կը յիշե՞ս տղայութիւնդ, Արաքսի, հարցուց միւսի Ձգօն:

— Հարկաւ, պատասխանեց Արաքսի, ամէն օր ձեր վրայ կը խօսէինք մամայիս հետ:

— Աղջիկներէն, ընկերուհիներէդ ո՞վ կայ, ո՞վ չկայ, հարցուց միւսի Ձգօն, Ձարուհին հո՞ս է:

— Ամուսնացաւ, դուրս գնաց, Ռումանիա է հիմա, ատեն մը գովախօսնիի մը հետ նստաւ, պիտի առնէին իրար, չեղաւ, ետքէն ռօճիք մը առաւ ու դուրս գացին մէկտեղ:

Միւսի Ձգօն Արաքսիին ամուսնութիւնը վերջին շարաթներուն իմացած ըլլալը յայտնեց:

— Ձեմ հաւտար, միւսի Ձգօն, վախցար քի նուէր մը կուտաս, անոր համար տեղեկութիւն չունիմ կ'ըսես, ըսաւ Արաքսի:

Տիկին Ովսաննան ու տիկին Երանուհին ալ շատ փոխուած գտան զիրար: Տիկին Երանուհին իր ստաւ մօքսի հիւանդութենէն գանգատեցաւ:

— Բան մը չեմ կրնար կոր ուտել, ըսաւ, բան մը չկրնար ընդունիլ ստամոքսս: Տիկին Ովսաննա, բժիշկս կ'արգելէ կոր, չուտելով չուտելով աղէկ մը հատայ:

— Հոգ մի ըներ, տիկին Երանուհի, ընդմիջեց Արաքսի, տոթթորներուն ամէն ըսածներուն մի հաւատար, կ'աղէկնաս:

Տիկին Ովսաննա ալ աղէկնալու յոյսեր տուաւ, վարեկցեցաւ ու շարունակեց:

— Իրաւ է Արաքսին, տիկին Երանուհիս, տոթթորները փարա քաշելնին կը նային, մարդ մը պիտի ուտէ, սնունդ պիտի առնէ որ վրայ գայ, թաղերնուս օդը, ջուրը աղէկ է, կ'աղէկնաս, մի սիրտդ հատցընէր:

— Օրիորդ Լուսարփին ուր է, չերեւիր կոր, ինչպէս է, հարցուց Արաքսի:

— Աղէկ է, պատասխանեց տիկին Երանուհի. Ձատիկէն ի վեր ուխտ ըրած է, ամէն առտու, ամէն իրիկուն եկեղեցի կ'երթայ, աղօթքը կ'ընէ, մոմը կը վառէ, ու մինչեւ ժամուն ելլելը կը սպասէ: Քիչ առաջ էր եկաւ, ճաշի ալ չիջաւ, աղօթագիրքը ձեռքը վերը ննջասենեակը ելաւ, ձեր ձայնը լսեց, կարելի է հիմա կուգայ:

Իրօք ալ քիչ ետքը ներս մտաւ օրիորդ Լուսարփին, եղբօրը պէս կարճահասակ, լեցուն մարմինով, հաստ շրթներով, աչքերու արտայայտութիւնով մը սրօնք կը խուսափէին կարծես ու է տեղի վրայ կեդրոնանալէ:

Գլխի շարժումով մը բարեւեց ու նստաւ անկիւնը, առանձին:

— Ի՞նչպէս էք, օրիորդ Լուսարփի, հանգի՞ստ էք, հարցուց Արաքսի:

— Ի՞նչ կ'ընես կոր, օրիորդ Լուսարփիս, հարցուց նոյնպէս տիկին Ովսաննա, ժպտելով ու ձայնը քաղցրացնելով:

Օրիորդ Լուսարփի դարձեալ գլուխը շարժեց ու հազիւ լսելի ձայնով մը պատասխանեց.

— Շնորհակալ եմ:

Ու լռեց:

Յարգելով անոր լուսթիւնը, ա'լ չհարցուփորձեցին զայն:

— Ո՞ւր է, միւսի խաչիկը ո՞ւր է, ա՞ն ինչու չեկաւ, հարցուց տիկին Երանուհի մօրն ու Արաքսիին ուղղելով խօսքը:

— Աղէկ է, տիկին Երանուհի, պատասխանեց Արաքսի, խախփեւ զնայ:

— Մէկ մը տղայութենէն անանկ վարժուեցաւ, բացատրեց տիկին Ովսաննա, ճաշը ընելէն հաքը խախփեւ պիտի երթայ, չերթայ նէ չըլլար, պեքեար է, ի՞նչ պիտի ընես:

— Տայի խաչիկն ալ կարգէիք երթար, ընդմիջեց միւսի Զգօն:

— Չկարգուիր, միւսի Զգօն, պատասխանեց Արաքսի, ի՞նչ ալ ընես, ան չկարգուիր:

Անուշ հանեցին, այնուհետեւ ալ Աննիկ սուրճ եփեց ու հրամցուց: Սուրճը խմելու ատեն տիկին Երանուհի դարձեալ ներողութիւն խնդրեց որ դեռ ամբողջովին չէին տեղաւորուած, այնպէս որ աւելի արժանաւոր ընդունելութիւն մը դժբախտաբար չէին կրնար ընել, որուն պատասխանելով բողոքեց տիկին Ովսաննա:

— Քա մենք անտեղե՞րն ենք, տիկին Երանուհի, տէր ողորմեա: Դիւրին է երկու օրուան մէջ տեղաւորուիլը, մեզի համար մի նեղուիր տիկին Երանուհի, դուն տկար ես արգէն. մենք օտար չենք:

Ու խօսքը միւսի Զգօնին ուղղելով շարունակեց.

— Աղէկ տուն է, միւսի Զգօն, շատ աղէկ տուն է, աղէկ ըրիք որ հոս եկաք. սենեակներն ալ մեծ են. ձենէ աղէկ չըլլան, ականջը խօսի, միւսի Սերոբէնք որ հիմա եղիպատոս են, շատ տալիներ աս

տունը նստան, չնորհքով ընտանիք են. աղէկ աղէկ գրացնութիւն ըրինք: Արաքսիս հետ տմէն օր կ'ըսէինք կոր որ նորէն չնորհքով մարդիկ մը գան:

— Անցած շարժումն եկողները կը յիշե՞ս մամա, ան մարդիկը, բնդմիջեց Արաքսի:

— Քա ուս եղիր, շարունակեց տիկին Ովսաննա, պիչիմ պիչիմ մարդիկ, երեք երիկ մարդ, երեք ալ կնիկ, չօնուխ ըսես, վեց հատէն էւել էին, բեք ազտոտ բաներ էին, Ատափազարցի՞ էին, Պուրտացի՞ էին, չղիտեմ, ան կողմի գեղերէն էին:

— Մէկ հատը, մամա, ձերմակ լայն դօտի մը կապեր էր մէջքը, գլխարկը ծուռ դրեր էր, ան ինտոր կը նայէր քոյրիկիս, կը դառնար, կը դառնար ու կը նայէր, յարեց Ալիս:

— Աչքը փակաւ, մարդը գործուեցաւ ազուորութեանս, բաւ Արաքսի, անոր համար ոտքը առաջ չէր երթար: Կ'երթար, կ'երթար, կը նայէր ինծի, ո՞վ գիտէ, պեքեար էր, ի՞նչ էր:

Բոլորը բարձրաձայն խնդացին Արաքսիին խօսքերէն, մանաւանդ միւսի Զգօնը: Գէորգն ալ խնդալ ձեւացուց: Միայն օրիորդ Լուսարփին չմանակեցեցաւ, ու չըթնները սեղմելով լռեց:

— Այո, վերսկսաւ տիկին Ովսաննա, որ իր սրունքներու գիրութենէն անհանդիստ կ'ըլլար նստած տեղը, բեք վախցայ էի կը բռնեն, կնիկներնին ալ բեք ազտոտ կ'երեւային կոր. «տունը որի՞նն է՞» քանի՞ սկիւ է՞» խօսիլ մը ունէին: Տունը խան պիտի դարձնէին, աղէկ որ չյարմարեցան: Միւսի Զգօն, շատ աղէկ եղաւ որ գրացի եղանք նորէն: Վարձքն ալ աղէկ է: Մինակ պարտեղը հոր չունի, ատոր համար ալ հոգ մը ընէք. մեր հորը երկու տունին ալ կ'օգտէ:

Մի քաջուիք, որչափ կ'ուզէք եկէք առէք, գործածեցէք, տիկին Երանուհիս:

Երկու ամուսինները շնորհակալութիւն յայտնեցին:

— Մինակ ամառները զիտէք եա, թաղերնուս մօեղը շատ է, ճիպիճիբ բերեր էք հարկաւ, օրիորդ Լուսարփիս, հարցուց տիկին Ովսաննա դառնալով անոր կողմը:

Օրիորդը հաստատական պատասխանով մը բուռականացաւ:

— Ըսել է ան Պուրտացի էր, ինչ էր, քեզի վարնուեցաւ, հա՞ Արաքսի, ինտո՞ր բրաւ, ինտո՞ր, մէկ մըն ալ ըսէ նայիմ, հարցուց միւսի Զգօն, ուզելով խօսքին նիւթը փոխել:

— Գլխարկը մէկ կողմին դրեր էր, մարմինիս լեցունկութիւնը տեսաւ, անանկ կը նայէր որ, աչք ալ ըրաւ անգամ մը ինծի, դրացի որ ըլլայինք մարդուն միտքը ծուռ էր, պատասխանեց Արաքսի:

Միւսի Զգօնը բարձրաձայն խնդաց: Միւսներն ալ նոյնպէս խնդացին, բացի օրիորդ Լուսարփիէն:

— Ձեզի դրացի գալերնուս համար շատ ուրախ եղա՞ր, Արաքսի, շարունակեց միւսի Զգօն:

— Հարկաւ: Աղուոր աղուոր ժամանակ պիտի անցընենք մէկտեղ: Հիմակուընէ ըսեմ գիտցած եղիլ, քեզի փարայէն պիտի հանեմ, պատասխանեց Արաքսի:

— Աղէկ, աղէկ, ուզածդ թող փարա ըլլայ, ըսաւ միւսի Զգօն:

Գէորգի մասին սկսան խօսիլ: Հետաքրքրուեցան թէ ինչ գործ կ'ընէր:

— Փուռունի տեղեկացաւ է, էկինցի է, հացա-

գործ Ղազար աղան կայ, Նունիկ հանրմը, անոր եղ-
բօր զաւակն է, պատասխանեց Արաքսի:

— Պզտիկ ալ ունի՞ք, ունեցա՞ք, հարցուց Տի-
կին Երանուհի:

Գէորգ լռեց, իսկ Արաքսի պատասխանեց:

— Ոչ, պզտիկ չունինք, Տիկին Երանուհի:

— Ձեզա՞ւ, թէ չէք ուզեր ունենալ, կրկնեց դարձեալ Տիկին Երանուհի:

— Ձեզաւ ալ, մենք ալ չենք ուզեր ունենալ ըսաւ Արաքսի, Գէորգն ալ, ես ալ չենք ուզեր: Դիւրի՞ն է պզտիկ մեծցնելը:

— Շատ գոհ քնացի ամուսնութենէդ, Տիկին Արաքսի, յարեց Տիկին Երանուհի, աղէկ ըրեր ու է-
ֆէնտիին պէս շնորհքով մէկու մը հետ ամուսնացեր ես:

Գէորգ ինք եւս մասնակցեցաւ խօսակցութեան:

Օրիորդ Լուսարփի ոտքի ելաւ:

— Քնանա՞լ կ'երթաս կոր, հայ՜ի գնա հանգիստ
ըրէ, Օրիորդ Լուսարփիս, ըսաւ Տիկին Ովսաննա,
երախայի մը հետ խօսելու պէս, գուրգուրանքի չեչ-
տով մը:

Ու այնուհետեւ բոլորը ոտքի ելան բարի գիշեր
մաղթելով իրարու:

— Դուք ալ մեզի հրամեցէք, տիկին Երանուհի:
միւսի Զգօն, վաղը գիշեր կը սպասենք կոր, ըսաւ
Արաքսի:

— Մեքսի, հարկաւ, ինչո՞ւ չգանք, պատասխա-
նեցին երկու ամուսինները, ու Միւսի Զգօնը, ա-
ռանձնապէս:

— Պիտի գանք, Արաքսի, դուն իբրամներդ պոլ
ըրէ, յարեց:

— Դիւրին է, Միւսի Զգօն, դուք հրամեցէք:

Աննիկ լամպան բռնեց որ սանդուխէն իջնան:

— Միւսի Խաչիկին ալ բարեւ ըրէք, աւելցու-
ցին երկու ամուսինները:

ԺԲ.

Թաղին մէջ Զգօն էֆէնտիին բնակութիւնը՝ իբրեւ հին թաղեցի մը ու հարուստ՝ շուտով տարածացնուեցաւ:

Կիները՝ խոնարհ դասակարգի կիներու յատուկ իրարանցումով մը փութացին բարի եկաքի:

Օրիորդ Լուսարփի շէր երեւնար փակուելով իր ննջասենեակին մէջ, ու տեսնելով Տիկին Երանուհիին տժգոյն, հալած վիճակը, անոնք ըսին.

— Հոգ մի ըներ, կ'աղէկնաս, տիկին Երանուհի, տոքթորներուն քսածներուն կարեւորութիւն մի տար, մեր թաղին օգը պիտի տեսնես, ինտոր՝ մէկ երկու ամիսէն պիտի աղէկցնէ քեզ:

Ու այնուհետեւ սկսան ամէն ատեն զալ-երթալ սիրտ տալ:

Այրերը նոյնպէս ուրբաթ օրերը սկսան այցելել: Զգօն էֆ. հիւրասէր էր: Ամառնային ձերմակ բաձկոնով ու տափատով կ'ընդունէր շանոնք իր պարտէզին մէջ, ու սիկար կը հրամցնէր: Աննիկն ալ խոհանոցը սուրճ կ'եփէր ու կը բերէր, յետոյ նարորդ մէջտեղ կը դնէին, ու կը խաղալին ժամերով:

Զգօն էֆ. ին առատաձեռնութիւնը լսելով թաղին տղաքը՝ որ քաղաքներէն կ'ընէին գլուխնուն վրայ՝ սորվեցան ու անպատճառ ամէն առտու իրիկուն տուն կը հանդիպէին: Բարեկիրթ երեւնալու յայտնի ճիղով մը, ու այնուամենայնիւ չկրնալով փոխել իրենց խօսելու եղանակն ու շեշտը, անոնք կը պօռային փողոցէն:

— Տիկին:

— Տիկին, էֆէնտիին հարցուր նայինք կ'ուզէիր: Միտիա ունինք, բլաֆիլիֆ, քավարդ: Զուկ կայ, քաղե-քաղե, օյնար-օյնար, զուռմա կիպի եհնիօր:

Զգօն էֆ. վար կ'իջնար, ու չմերժելով տղոց բերածները կ'առնէր, առանց սակարկելու, ու զածնին վճարելով, քառորդ մը, երկուք ալ աւելի տալով:

Շրջուն բանջարավաճառները նոյնպէս կը կենային ու կը սպասէին որ զուռը բացուէր, ու բան մը ուղուէր իրենցմէ, իսկ մտավաճառն ու նպարավաճառը իրենք անձամբ կուգային օրը մէկ երկու անգամ հարցնելու թէ բանի մը պէտք ունէ՞ն, ինչ կ'ուզէին, և ի՞նչքան: Եւ ամէն առտու երբ կարճահասակ Զգօն էֆէնտիին ամառնային ձերմակ հովանոցով Պոլլա իջնալու համար կ'անցնէր իրենց առաջքէն, կը սպասէին որ իրենց նայէր ու բարեւ մը տար, իսկոյն յարգանք փոխադարձելու համար:

Երկու տուններուն զրացնութիւնը եւս առաջին օրէն սկսած շատ սիրալիր եղաւ: Զգօն էֆէնտի շատ կ'ախորժէր Արաքսիին ներկայութենէն: Անոր խօսքերը, կատակները շատ կը սիրէր:

Երկրորդ պատճառ մըն ալ կար որ տիկին Ովսաննան մանաւանդ կը լեցնէր գորովով: Զգօն էֆէնտին Պոլլայ իր վաճառատան մէջ տեղակեցնուած էր, պարոն Երուանդը, վայելուչ հագուող, երկայն քիթով, երկայն հասակով, ճիւղն, շատախօս ու լաւ պարող երիտասարդ մը, որ շաբաթը քանի մը զիշեր հիւր կուգար իրեն: Կ'ուզէր այս երուանդը ամուսնացնել Ալիսին հետ: Այդ հոգածութեան փոխարէն տիկին Ովսաննա ալ իր ձեռքէն եկածը կ'ընէր: Ամէն օր տիկին Երանուհիին խոհանոցն էր: Հիւանդ ըլլա-

լով, չէր թողուր որ ան յոգնի, ինք կ'եփէր, ինք ամանները կը լուար ու կը չորցնէր: Ալիան ու Աննիկն ալ տարեկից ըլլալով իրարմէ չէին բաժնուեր արդէն:

Ուստի այս պատճառներով ամէն գիշեր տիկին Ռփսաննայենք նստիլ կ'երթային Ջգօն էֆէնտիենց:

Ջգօն էֆէնտի կ'ուրախանար, ներսը տաք ըլլալով կը հրաւիրէր պարտէզ, ուր սեղանին շուրջը, նստարաններուն, աթոռներուն վրայ կը բոլորուէին ու կը խօսէին: Օրիորդ Լուսարփին ալ ներկայ կ'ըլլար:

Ջգօն էֆէնտի մէկը միւսին ետեւէ սիկար կը հրամցնէր Գէորգին:

— Շնորհակալ եմ, էֆէնտի, հիմա էր որ ծխեցի, կը պատասխանէր Գէորգ ականածանքով:

— Վառէ, ճանրմ, կը կրկնէր Ջգօն էֆէնտի, հատ մըն ալ առ:

— Առ, Գէորգ, միւսի Ջգօնը մի մերժեր, կը յարէր Արաքսի, ինքն ալ սիկար մը առնելով ու ծխելով, միւսի Ջգօնին փարան իմինս ալ է, Աննիկին հետ ես ալ անոր աղջիկն եմ:

— Անանկ է եա, Արաքսին ալ իմ աղջիկս է. քու մտամոլ չէ միմակ, միւսի Գէորգ, կը պատասխանէր Ջգօն էֆէնտի:

Գէորգ ժպտիլ կը ձեւացնէր ու քեմեքեմ մը ընելով սիկար մը եւս կ'առնէր: Այնուհետեւ Ջգօն էֆէնտի Արաքսիին դառնալով կ'ըսէր.

— Հայտի նայինք, Արաքսի, աղջիկս ես, ո՛ւր է, բան մը երգէ, մտիկ ընենք: Գասապը, եռվարլապ Ալթունը:

Արաքսի կրկնել չէր տար, ու կը սկսէր երգել

սիրային շարգրներ, պոսական խաճեճեքներու կանչածներէն: Բոլորը մտիկ կ'ընէին, Գէորգ եւս մտիկ կ'ընէր, միայն օրիորդ Լուսարփի անտարբեր կը մնար:

Ի վերջոյ Աննիկն ու Ալիս վեր կը փութային Ջգօն էֆէնտիին ձայնագիրն ու փախները վար բերելու: Ձայնագիրը պարի եղանակներ կը նուագէր:

— Հայտի նայինք, կ'ըսէր Արաքսի:

Ու Ջգօն էֆէնտիին թեւէն կը քաշէր պարելու համար միասին, և որովհետեւ ոչ Ջգօն էֆէնտին, ոչ ալ Գէորգ կրնային, Արաքսին, Աննիկը, Ալիսը փոխն ի փոխ իրարու հետ, և երուանդի հիւր եկած գիշերներուն ալ անոր հետ՝ կը դառնային ու կը պարէին պարտէզին մէջ:

Աւելի տաք գիշերներուն, պարտէզին մէջ հով չըլլալով ու մօեղներու բազմութենէն անհանգիստ ըլլալով, աթոռները կ'առնէին ու փողոցը կ'ելլէին: Բոլոր գուռներուն առաջը մարդիկ նստած կ'ըլլային խումբ խումբ, իրենք ալ կը նստէին:

Յանկարծ Արաքսի կ'առաջարկէր պտոյտի ելլել. ու երուանդ աղջիկները, Արաքսին առնելով պտոյտի կը տանէր:

Ուշ ատեն կը վերադառնային: Ամէնքը կը պատմէին իրենց տպաւորութիւնները:

Ալիս կը սկսէր.

— Աս գիշեր միւսի երուանդը մինչեւ լեռ տարաւ մեզ նորէն: Չվախցանք: Երկու մարդու միմակ հանգիպեցանք: Ախ, տեսնէ՛ր միւսի Ջգօն, տիկին երանուհի, օրիորդ Լուսարփի, ախ, տեսնէ՛ր մամաս, ծովը, Վոսփօրը, ի՜նչ հրաշալի էր լուսինի լոյսով:

Եւ կամ.

— Ամէնուս ալ պաղպաղակ առաւ միւսի եր-
ուանդը, մամա, կերանք:

Տիկին Ովսաննա կը յուզուէր:

Արաքսի աթոռ բերելով տուներէն կը նստէին:
Ու կը սկսէր պատմել իր մանկութեան յիշատակներէն
Զգօն էֆէնտիին ուղղելով.

— Կը յիշե՞ս, միւսի Զգօն, վարի ձորը եղած ա-
տեննիս, գիշերները Մաննիկ հանրմենց տունին քովը,
տեղին գլուխը կ'երթայինք, կը նստէինք:

— Այո, այո, կը պատասխանէր Զգօն էֆէնտի:

— Ուր է ամէն գիշեր տնտեսականի մը կուգար,
էլսթիար, մէկ աչքը կոյր, մեզի պաղպաղակ կ'առ-
նէր: Կիրակիներն ալ մենք, դուք թէփէն, միւսի
Միքէլին խախֆեն նստելու կ'երթայինք, ինծի գու-
ռապիէ կ'առնէիր:

— Աղէկ միաքղ պահեր ես, Արաքսի, կ'ըսէր
Զգօն էֆէնտի:

Ու Արաքսի կը շարունակէր Գէորգին դառնալով.

— Միւսի Զգօնին յորչափ փարան կերեր եմ,
որչափ, Գէորգ, պզտիկութեանս:

— Է հիմա... հիմա ալ չաքար, գուռապիէ առ-
նեմ նէ չե՞ս ուզեր, Արաքսի, կը հարցնէր Զգօն
էֆէնտի ժպտելով ու Արաքսիին նայելով:

— Ալ հիմա տառնկ պզտիկ բաներով չես կրնար
իս խաբել, չեմ խաբուիր, միւսի Զգօն: Է՛հ, սանկս
ոսկի ապարանջան մը, փանցանքիմ մը առնես նէ,
ինչ որ է:

— Է դո՞ւն ինծի ինչ պիտի տաս, կը հարցնէր
Զգօն էֆէնտի:

— Ի՞նչ պիտի տամ, ի՞նչ ունիմ որ տամ, կը

պատասխանէր Արաքսի, երկուքնիս ալ ամուսնացած
չլլայինք, աղջիկ ըլլայի նէ քեզի կ'առնէի:

— Իրա՞ւ, կ'առնէի՞ր Արաքսի:

— Կ'առնէի, իրաւ որ կ'առնէի, միւսի Զգօն,
թող մեծ ըլլայիր, փարաներդ կ'ուտէի, օթօներով կը
պտտէի, կը պատասխանէր Արաքսի, Զգօն էֆէնտի
այտերը գգուելով հաստատելու համար թէ կը սիրէր:

Բոլորը բարձրաձայն կը խնդային:

Գէորգ կը նկատէր որ օրիորդ Լուսարփի շրթները
ջղածգօրէն կը շարժէր, կը գունափոխուէր դէմքը, ու
գլուխը կը դարձնէր չտեսնելու համար Արաքսիին
ըրածները: Յայտնի էր որ կը նեղուէր, չէր ասորժեր
իր կնոջ թեթեւաբարոյութիւններէն:

Հիմա Խաչիկ գրեթէ այլեւս տուն չէր գար գի-
շերները: Օրերով չուկայ չէր իջնար, իջած ու խա-
նութ բացած օրերն ալ իրիկունները ուղղակի Պաղերը
կ'երթար, ուր իր արհեստակիցներէն երկու եղբայր-
ներ ընդարձակ, լայնօրէն փռուող այգի մը ունէին,
պապենական ժառանգութիւն, մէջը տունով, սառի
պէս պաղ ու անուշ ջուրի հորով, Մարմարային ու
Կղզիներուն համայնապատկերը առաջքը: Ամէն տար-
ուան պէս Խաչիկ ամբոյն եղանակը հոն կ'անցընէր,
անոնց ընտանիքին մօտ, ուր կերութեամբ սեղաններ
կը սարքէին, երբեմն գնչու նուագածուներ ալ կը
կանչէին, նուագել կուտային, ու օդի կը խմէին, կը
զուարճանային:

ԺԳ.

Երկու տուններու այս սիրալիր դրացնութիւնը տեւեց ամիսներով։ Առանց բացառութեան ամէն զիշեր միասին էին։ Ու ձայնագիր, երգ, պար, պտոյտներ իրարու կը յաջորդէին, թաղին մէջ ամէնուն ուշադրութիւնը գրաւելու աստիճան։

Օգոստոսի սկիզբներն էր։

Գիշեր մը շատ անգամուան պէս միասին ընթերլէ յետոյ օրիորդ Լուսարիի աղօթագիրքը առնելով իր ննջասենեակը ելաւ, տիկին Ուսաննան, տիկին Երանուհին, Գէորգ աթոռները փողոց հանեցին նորէն ու Զգօն էֆէնտինց դուռը նստան։ Երուանդ Ալիսն ու Աննիլը առնելով պտոյտի գնաց, իսկ Արաքսին ալ Զգօն էֆէնտին հետ ներսը՝ դաւիթը քաշուեցան ու նարտ կը խաղային։

Արաքսի միաժամանակ կը կատակէր ու դուրսէն կը լսուէր ձայներնին։

Ընթրիքէն ստամոքսին ծանրացած անուշ քուն մը եկաւ երեքին ալ աչքերուն։ Գէորգ մրափեց ու չէր գիտեր թէ քանի՞ վայրկեան անցեր էր՝ երբ յանկարծ արթնցաւ։

Թաղը լուռ ու մութ էր։ Ամէն մարդ տուն քաշուած էր, քովինները կը քնանային ու ներսէն նարտի ձայն չէր գար։ Գէորգ երկնցաւ նայելու համար թէ Արաքսին ու Զգօն էֆէնտին ներսն էին, ու ի՞նչ կ'ընէին հոն։

Խաղի սեղանը պարապ էր, ոչ ոք կար չուրջը։ Գէորգ գլուխը աւելի երկարեց ու տեսաւ որ անկիւնն

էին։ Զգօն էֆէնտին թեւը դարձուցեր էր Արաքսին մէջքին շուրջը, ձեռքովն ալ անոր ալտերը կը շոյէր։ Արաքսի թոյլ կուտար։

Նշմարելով զինքը անոնք իսկոյն բաժնուեցան իրարմէ։

Գէորգ գիտէր թէ Արաքսին բաց էր, բայց մինչեւ այդ վայրկեանը մտքէն չէր անցըներ թէ իր կ'ինք համարձակութիւնը այդ աստիճանին կը հասցնէր, ու չէր կասկածեր որ Զգօն էֆէնտին գէշ գիտումներ կը տնուցանէր իր կ'նոջը մասին։

Գէորգ ա'լ չկրցաւ նստիլ։ Գրգռուած էր։

Երբ երուանդ ու աղջիկները պտոյտէն դարձան ու տուն մտան, չհամբերեց այլեւս.

— Ինծի նայեցէք, պօռաց, ասկէ ետքը ալ քովիններուն հետ չպիտի խօսիք, չպիտի տեսնուիք, կը լսէ՞ք։

Առաջին անդամն էր որ Գէորգ այդ աստիճան կը զայլանար։

Զոքանջը դող ելաւ, շուարեցաւ, ու ըսաւ.

— Քա ի՞նչ կայ, զաւակս, մի նեղանար, կեցիր նայինք, ի՞նչ է եղածը։

Ու շարունակելով դողալ, աթոռ մը գտաւ ու նստաւ։

— Չէ', չպիտի տեսնուիք, չե՛մ ուզեր, ես աստիճանի կ'ըսեմ։

— Հասկցուր նայինք, ինչո՞ւ համար է, մենք ալ գիտնանք, զաւակս, աղերսեց զոքանջը։

Ու շարունակեց.

— Սիրտդ մի հատցներ, էյէր Արաքսին համար ես, միւսի Զգօնին հետ քովի խաղաց, էյէր ասոր համար ես նէ, միտքդ անտեղուանքը մի տանիր, ա-

նուշիկ դաւակս, չնորհքով, պատուաւոր մարդ է միւսի Զգօնը. Արաքսին անոր ձեռքը մեծցաւ, հայրը կը սեպուի կոր, գաւակին պէս կը սիրէ: Ալիսը նուրէն անանկ:

— Չեմ գիտեր, ես ա՛ն ու ա՛ն չեմ գիտեր:

Աւ սկսաւ աւելի ուժով պօռալ:

— Մի պօռար, ոտքդ պագնեմ, փողոցէն ձայնեւնիս կ'իմացուի կոր, կը լսես, տիկին երանուհին հիւանդ է, կ'ելլէ բան մը կ'ըլլայ, վերստին աղաչեց զոքանջը:

— Թո՛ղ խմացուի, թո՛ղ լսեն, գոչեց Գէորգ:

Արաքսի որ մինչեւ այդ վայրկեանը կը լուէր ու գիտէր թէ Գէորգին զայրոյթը իրեն համար էր՝ միջամտեց՝ ինքն ալ ձայնը բարձրացնելով:

— Ի՞նչ կ'ըլլաս կոր պէ, որո՞ւ ես, ի՞նչ պիտի վախցնես, աղէկ կ'ընեմ կոր, պիտի խօսիմ, պիտի երթամ, պիտի խաղամ, դուն ինծի չես կրնար խառնուիլ:

— Չեմ խառնուիր, հա՞, շարժեց գլուխը Գէորգ:

— Այո՛, չե՛ս խառնուիր, կրկնեց Արաքսի, դուն կաս տեյի ես ուրիշին հետ չպիտի խօսիմ, ելլեմի՞ս պիտի չըլլամ, ես քու գեղիդ կնիկներէն չեմ որ քենէ վախճամ: Դուն ինծի լայք՞դ էիր որ քեզի առի, մազիս մէկ թելին ալ լայքդ չես դուն, գուրսե՛ցի:

— Դ՞ո կը հտէիր տունը մնալով, ոտքս կը պաղնէիք, ե՞ս քեզի քի դուն ինծի լայքդ էիր: Փարա ուզելու համար անանկ չես ըսեր ամա, գոչեց Գէորգ:

— Տէ հա՛յթի, արհամարհանքով պատասխանեց Արաքսի, ի՞նչ է, տուածդ ինչ է, ըրածդ ինչ է, օգափոխութեան մը տարիր, հինգ հարիւր ոսկինոց մանթօ՞ մը առիր, ի՞նչ ըրիր: Միւսի Զգօնը յոգնեցաւ

տէ, թեւը սանկս ուսիս վրայ դրաւ, ի՞նչ եղաւ, կե՛րա՞ւ իս, հեօտիւկ, խըլք, խըսխան:

Կռիւը սաստկացաւ: Գէորգ հայհոյեց ու խոյացաւ ձեծելու Արաքսին, բայց զոքանջն ու Ալիսը չթողուցին: Ալիսն ալ միացաւ քրոջը:

Արաքսի տեղի բնաւ չտալով կը կրկնէր թէ ինք գիտէր արդէն որ գաւառացիները նախանձոտ կ'ըլլային, և թէ եթէ չէր կրնար պահել թող չամուսնանար, ինչո՞ւ համար առաւ գինքը:

Չոքանջը ի գուր կը պաղատէր որ լռեն:

Վերջապէս կրցաւ խաղաղեցնել: Հացաւ, աղաչեց, հաշտեցուց Արաքսին ու Գէորգը, ու համոզելով զրկեց որ երթան ու պառկին, մոռնան երկուստեք փոխանակուած խօսքերը:

— Ասանկ բաներ կ'ըլլան, հոգ չէ, առնելու անցնելու չէ, ամէն տունի մէջ ալ խօսք խորաթաւ կ'ըլլայ, զարար չունի, յորդորեց:

Այս միջադէպը Գէորգին մտքէն չելաւ սակայն: Հիմա կ'ըմբռնէր թէ օրիորդ Լուսարփի ինչո՞ւ կը նեղուէր Արաքսիի ներկայութենէն, և թէ Խաչիկ ինչո՞ւ կ'ատէր միւսի Զգօնը ու անոր համար խօսք ալ ըրաւ քրոջը հետ: Հաստ ու անուս ըլլալով հանդերձ, Խաչիկ կանուխէն հասկցած էր իր դրացիին կնորս մը, սրիկայ մը ըլլալը:

ԺԴ.

Աշուները սկսաւ:

Հիմա այլեւս գիշերները դուռներուն առաջքը չէին ելլեր ու նստիւ, կամ Թէրքոզին Տէփոյին վրայ երթալ ու հանդիպակաց Պոլսոյ ու Բերայի գիշերային տեսարանը դիտել:

Յերեկները թէեւ ամառուան պէս տաք էին նորէն, բայց գիշերները զով կ'ըլլային: Երբեմն ալ հով կը փչէր, փողոցներուն հողերը, փողիները դուրս ելլողներուն երեսներուն զարնելով:

Կանուխէն ամէն ոք ներս կը քաշուէր:

Խաչիկ նորէն տուն չէր դառնար իրիկունները: Թուգերուն եղանակն էր: Օդին հիմա աւելի լաւ կը պաղէր հորին ջուրին մէջ, ու գոյլին ջուրովը զովացած զընալը ետիրննագով, փաթընան տօլմասիով, տօլմասի սալաքասիով հեռաւոր այգիին մէջ աւելի ազուր քէյֆ կ'ըլլար գիշերները: Կ'ըսէին նաեւ որ Խաչիկ գործ գտեր էր իր արհեստակիցներուն հետ, մէկ երկու ամսուան համար: Այդ կողմերը հարուստ փաշա մը քօտք մը շինել կուտար, մեծատարած այգիի մը մէջ: Շէնքին ու պօսքան ղուեռուսիին երկաթէ մասերը վրանին առած էին:

Երկու ամիս անցեր էր կռիւէն ի վեր ու Ջոօն էֆէնտիին հիւանդներու վիճակը աւելի վատացեր էր: Օրիորդ Լուսարփի ամբողջ օրը կը փակուէր ննջասենեակին մէջ: Առտուն արշալոյսին դուռը միզմօրէն կը բանար ու եկեղեցի կ'երթար, իրիկունները նոյնպէս, ֆաղեղալ ատենը վերէն բնաւ վար չէր իջնար: Կ'ը-

սէին թէ բարձրաձայն կը խօսէր ինքնիրենը սենեակին մէջ:

Տիկին Երանուհին հիւանդութիւնը նոյնպէս առաջացեր էր: Բժիշկները վիրաբուժական գործողութեան մը մասին կը պնդէին, բայց հիւանդը կը մերժէր, նախընտրելով տառապիլը:

Հակառակ այս բոլորին, նորէն ամէն գիշեր երկու բնտանիքները կը հաւաքուէին Ջոօն էֆէնտիինց: Արաքսի հիմա մազերը կարճ կտրեր էր, ու այս վերջերը չըջազգեստ մը կարել տուեր էր որ ծուռկերէն վեր կը մնար: Գէորգին ալ որքան որ սիրտը շտկուած չէր, արտաքինապէս այնպէս կը ցուցնէր թէ մոռցած էր միջադէպը, ու կը խօսէր, կը պատասխանէր:

Ջոօն էֆէնտի որ յայտնի չէր թէ իմացած էր կռիւը, ամէն գիշեր նշանտուքի խօսքը կը բանար, յաճախ Արիսին ու Երուանդին ներկայութեանը, ու կ'առաջարկէր երկուստեք աճապարել: Իսկ Արաքսի զուարթ ինչպէս ամէն ատեն, Գէորգի անունը տօնելու մասին կը խօսէր: Վարագայ Խաչը կը մօտենար, Գէորգին անունն էր:

Ջոօն էֆէնտի կը յարէր.

— Միւսի Գէորգ, մաւաւնի քեզ պիտի քրտնցնէ, գիտցած ըլլաս, հիմակուրնէ միտքդ ըլլայ:

Գէորգ որ ինքն ալ տեղի տուած ու հաւանած էր իր անունը տօնուելուն, կը պատասխանէր անոնց ողբերգութեամբ.

— Բրտնելու ինչ կայ որ, Ջոօն էֆէնտի:

— Ինչո՞ւ պիտի քրտնի, միւսի Ջոօն, կը կրկնէր Արաքսի, հե՛ջ մարդ մը անուն չէ ըրած:

— Հայտնի նախնիք անանկ է նէ:

— Շատուոր պիտի ըլլա՞ք, տիկին Արաքսի, կը հարցնէր հիւանդոտ տիկին Երանուհին, ինքն ալ հետաքրքրուելով:

— Է հեմեմ հեմեմ յիսուն հոգի մը կ'ըլլանք, տիկին Երանուհի, կը պատասխանէր Արաքսի: Միրասճեանները պիտի ըլլան անպատճառ, հինգ հոգի մը անոնք են. միւսի Ալիքսանէնք պիտի գան, միւսի Ալիքսանը, տիկին Վերոնը, տղան, երեք հոգի մըն ալ անոնք են. միւսի Գարրիէլը, տիկին Նեվրիկը կան, Բիրանիներին ալ անպատճառ հետեւնին կը բերեն. Ագրիպաս աղայինք կան. Ֆուլիկ հանրմն ու աղջիկը կ'ըսեն կոր թէ պիտի գանք. աղջիկը նշանածն ալ կը բերէ. տիկին Մառին ու ամուսինը. Գէորգին Ղազար աղան ու Նուրիկ հօրաքօյրը պիտի ըլլան հարկաւ, մամայիս հետ հաշիւ ըրինք, յիսուն հոգին կ'անցնի կոր: Հա՛... տիկին Զապէլին պիտի ըսենք որ գան:

— Քոյրիկ, Սիրանը կ'ըսէ կոր որ ընկերուհիս ալ պիտի բերեմ հետս, հրեայ աղջիկը, ուր է մէկտեղ Բերա դաշնակի դասի կ'երթան կոր, կ'ընդմիջէր Ալիս:

— Թող բերէ, ինչ ընենք, մի բերեր ըսենք, կը պատասխանէր Արաքսի:

— Հրեայ, կը հետաքրքրուէր Զոօն էֆէնտի:

— Այո, մեր Սիրանին ընկերուհին է, միւսի Զոօն, հոս վարը եալքն կուգան ամառները, հարուստ են, համարձակ աղջիկ մըն է, տեքիմ գեյքիմ եալի հոտող եահուսիներուն չի նմանիր, կը պատասխանէր Արաքսի, էրիկ մարդիկներուն խելքը գլխէն տոնող տեսակէն է:

Ու հաստատական պատասխան տալէ յետոյ տի-

կին Երանուհին թէ այո, պիտի լուսցունէին, կը մտահոգուէր թէ ինչ տեսակ կերակուրներ, իրամներ հանել պէտք էր, և թէ առաւօտեան զէմ հիւրերը մեկնելէ առաջ թէյասեղան մը տալ պատշաճ էր թէ ոչ:

Զոօն էֆէնտին, տիկին Երանուհին Գէորգ կը յայտնէին թէ անհրաժեշտ չէր, կարելի էր զանց ընել, իսկ Արաքսին, մայրը, քոյրը կը պնդէին թէ ամօթ կ'ըլլար առանց նախաձաշի հրաւիրեալները զրկել:

Իրիկուն մը Գէորգ որ սովորաբար ուշ կուգար քապախեալներուն սպասելուն համար, շատ կանուխ եկաւ փուռէն: Այդ օրը կանուխ վերջացուցած էր տեղեկանին գործերը:

Նրկու տուններուն դուռները բաց էին: Զօքանջը որ խոհանոցին մէջ սոխ կը մանրէր՝ պատմեց իրեն տիկին Երանուհին հիւանդութեան մասին: Այդ առաւօտ շատ գէշցեր էր, օղիկ օղիկ կ'ըլլար խիթերէն, բժիշկը յոյս չէր տար, ու միւսի Զոօնը Պոլիս չէր իջեր: Իսկ ինք երկրորդ անգամը ըլլալով աղջիկները՝ Ալիսն ու Աննիկը զրկեր էր որ դեղ բերէին:

Ի վերջացուց.

— Օրերդ Լուսարիին ալ ժամէն չեկաւ, ինչ եղաւ չգիտեմ: Կ'ուզես նէ գնա, միւսի Գէորգ, վերն են, քաւացալով սենեակն են միւսի Զոօնէնց, Արաքսին ալ հոն է:

Գէորգ պայուսակը վար գնելով քովի տունը մտաւ: Առաջին յարկը հիւանդին սենեակին առաջքն անցաւ: Դուռը կիսովին բաց էր, վարագոյրները լիջեցուցեր էին, մութ էր, ու ներսէն ձայն չէր գար: Զանգիւղեցաւ ու վեր ելաւ:

Թաւացալով սենեակին դուռը բաց էր ու մարդ

չկար ներսը: Շշուկներ հասան իր ականջին դէմի Սր. Լուսարփիի ննջասենեակէն, Գէորգ այն կողմը ուղղուեցաւ ու բացաւ դուռը, ու յանկարծ դէմ դիմաց գտաւ ինքզինքը:

Իր կիներն ու Զգօն էֆէնտին հոն էին, մտադար աղջկան սենեակին մէջ, ուր կարասի ըլլալով մահճակալ մը, սեղանի մը վրայ աղօթագիրք մը ու խնկաման մը միայն կային: Անոնք իսկոյն իրենց զգեստները շտկեցին ու բաժնուեցան իրարմէ:

— Զե՞ս ամէնար դուն, պօռաց Գէորգ կնոջը:

Արաքսի փոխանակ լռելու, վճռական կեցուածք մը առաւ ու պատասխանեց շեշտակի.

— Ինչո՞ւ. ինչո՞ւ պիտի ամէնամ եղեր, ի՞նչ կայ որ պիտի ամէնամ:

Գէորգ դեփ դեղին կտրեցաւ: Խօսքերը կը խառնուէին բերնին մէջ, բռռերը չէր կրնար արտասանել, ու ամբողջ էութիւնովը կը դողար: Լրբութեան այս աստիճանին անկարելի էր այլեւս հանդուրժել: Միակ բան մը կը մնար իրեն ընելիք, միակ մտածում մը փայլատակեց իր գանկին մէջ: Սատկեցնել, փռել երկուքն ալ գետինը, բայց զգաց որ անկարող էր ինք այդ բանին:

Երկու անգամ թքաւ երկուքին ալ ուղղութեանը: Զգօն էֆէնտին որ այդ տարիքին մէջ կը չնար դեռ, և Արաքսին որ կը խաբէր զինքը ո՞վ գիտէ քանի ատենէ ի վեր: Ու հայհոյելով և յայտարարելով թէ ինք կին չունէր այլեւս, այդ տանը մէջ գործ չունէր, վար իջաւ ու փողոց նետուեցաւ:

— Զաւակս, անուշիկ զաւակս, միւսի Գէորգ, Աստուծու սիրուն ըլլայ, ըսէ, ի՞նչ եղաւ, պաղատե-

ցաւ զոքանջը Գէորգին առաջը ելլելով ու ձեռքերը դողդղալով:

— Սո՛ւս... սաստեց Գէորգ հրելով ու ձգելով տարիքոտ պառաւը գետին, ինծի մի հարցներ, վեր ելիր ու աղջկանդ խայտառակութիւնը տես, Սր. Լուսարփիին սենեակը. ես կնիկ չունիմ ա՛լ:

Ու փողոցին մէջ անպատմելի հայհոյութիւններ տեղացուց:

Պատուհանները վերցուցած դրացիները մտիկ կ'ընէին զիրենք:

Գէորգ շիտակ փուռ դարձաւ:

ԺԵ.

Հետեւեալ առտու տիկին Երանուհին հիւանդանոց փոխադրեր էին բժշկներուն խորհուրդովը:

Քրոջը դայթակղութիւնը իմացած ըլլալով Սաշիկ այդ օրը տուն եկեր, Զգօն էֆէնտիին հանդիպելով փողոցին մէջ անոր վրայ յարձակեր, մեծ դժուարութեամբ ազատեր էին ձեռքերէն: Յետոյ ալ տուն մտեր, ոսկորները կոտրելու աստիճան ձեծեր էր իր քոյրը:

Ու այս իրարու յաջորդող դէպքերը, Արաքսին մարդ սիրելը, Գէորգին վրայ երթալ ու տեսնելը, Զգօն էֆէնտիին ձեռուիլը, հիւանդին մահամերձ վիճակը երկու դրացի թաղերուն մէջ ամէնուն բերանն էր:

— Լսեցիր եղածները, Ովսաննային աղջիկը, Խուրունքիին կնիկը, Արաքսին, կ'ըսէին իրարու:

— Քա սուս եղիր, ոտքդ պազնեմ:

— Օրիորդ Լուսարփին ալ սենեակին մէջ, կ'ըսեն կոր:

— Օրիորդ Լուսարփին չգիտէ՞ կ'ըսես:

— Հոն չէ եղեր, Ժամէն եկած չէ եղեր, ամա կ'երեւայ կոր քի բաներ մը հասկցեր է որ կենալ չուզեր եղեր եղբօրը քով:

— Զավալը:

— Սաշիկն ալ փողոցին մէջ հանդիպեր է միւսի Զգօնին, վրան վաղեր, ոտքերուն տակը առեր, ձեծեր է, հինգ վեց հոգի ձեռքէն չեն կրցեր ազատել, ետքէն ալ քոյրը գացեր ձեծեր է:

— Աղէկ է ըրեր, շատ աղէկ է ըրեր, ամերիս Սաշիկ:

— Ուժով տեղիսանլը է, անանկ հինգ վեց հոգիին մարդ չըսեր, գլխը դառնալու որ ըլլայ:

Ու դուռներուն առաջը, պատուհանէ պատուհան փոխանակուող այս խօսքերէն յետոյ շարունակելով իրենց կարծիքները, երկու թաղերուն կիները բոլորն ալ միահամուռ իրաւունք կուտային Գէորգին, կը հաստատէին աղէկութիւնը, ու «վար անցնի, չեղած ըլլար» ըսելով Արաքսին կ'այպանէին: Շատեր մայրը՝ Ովսաննան մեղադրելով հանդերձ կը կարեկցէին ալ: Միթէ կ'ուզէ՞ր ան, ձեռքէն ինչ կուգար որ աղջիկը գէշ ելաւ, մարդ կը սիրէ: Աստուծոյ համար ըսելով ինքը՝ Ովսաննան անարար էր, իր պատիւը պահող, ինչ ըրաւ, չըրաւ, աղջիկները մեծցուց, կը յայտարարէին: Կային որ Աննիկն ալ կը մեղքնային: Զափահաս աղջիկ էր եղած, խելքը ամէն բանի կը հասնէր, մայրը իրկու-աստու էր, հօրաքոյրը իր հալիւ, զավալը բան մը, հայրը գէշ ճամբաներու մէջ, ինչէ՞ր չէր ըլլար արդեօք խեղճ աղջիկը:

Այլեւս մարդ չէր երթար զար երկու տունները: Երկուքին ալ պատուհանները, դուռները փակ էին օրուան ամբողջ տեսողութեանը:

Միայն գլուխնուն վրայ քապլայով ձուկ ծախող տղաքը գիշերները փողոցէն անցնելու ատեն կը կայնէին ու գէպի վեր՝ պատուհաններուն նայելով գոհ-հիկ ակնարկութիւններ կ'ընէին, մութին մէջ կը կանչէին, իրարու իրենց յատուկ եղանակովն ու չեչտովը:

— Ծօ... Խուան... Խուրունքիին գարսը:

— Կեցեալիս եարսը...:

— Ե՛է՛՛՛յ Ալլահ...:

— Տիկի՛ն...:

— Տիկի՛ն...: պիգի քե պա՛մ, մեզի ալ անըմիտ
եղիր, մենք ալ ետպանցի չենք, տուա կ'ընենք քեզի:

Ու պատանիները՝ որոնք իրիկունները իրենց խա-
ղատեղիներէն դարձին նոյնպէս պատուհաններուն նա-
յելով իրարու ականջին կը փսփսային, ոմանք ալ կը
ոուլէին:

Կինը ձգելէն ի վեր Գէորգ շարունակ կը քննա-
դատէր ինքզինքը: Իր դատողութեամբը անորակելի
տխմար մըն էր ինք որ չէր կրցած տեսնել իր շուրջի
անցուդարձերը, ու թողած էր որ Արաքսին խաբէր
զինքը: Առաջին դէպքերէն յետոյ մանաւանդ պէտք
չէր հսկեր կնոջը: Ինչ որ կը քաշէր իր խելօքութե-
նէն, մեղմութենէն էր: Որքա՛ն իրաւունք ունէին այն
այրերը որոնք բիրտ էին իրենց կիներուն հանդէպ:
Նրէն աղէկ որ զաւակ ալ չէր ունեցեր, կը խորհէր:

Իսկ պառաւ հօրաքոյրը չէր կրնար զսպել ինք-
զինքը, ու հայհոյութիւն, անէծք անդադար կը տե-
ղացնէր: Չէր խնայեր ոչ իսկ իրեն՝ որ Գէորգին դժ-
բախտութեանը պատճառ եղած էր:

ԺԶ.

Անցաւ շաբաթ մը:

Առտու մը Գէորգ հացերը քապլաքեալներուն տա-
լով զրկելէ ետքը քեզկեանը մաքրեց ու նստելով
թերթը ձեռք առաւ: Տիկին Երանուհին մեռեր էր,
մահազդ մը յուղարկաւորութիւնը կը ծանուցանէր:
Ուրիշ սխալակի մը մէջ ալ ամուսինը՝ Զգօն էֆէնտին,
իր կնոջ յիշատակին յիտուն ու քսանըհինգական ոսկի
կը նուիրէր զանազան բարեգործական հաստատու-
թիւններու:

Գէորգ կարդաց ու զլուխը շարժեց:

Քանի մը օր ետքը առտու մը դարձեալ Գէորգ
նստեր էր իր գրողին մօտ երբ լուր տուին թէ ծե-
րուկ մը ու կին մը բազմ եկեր էին, ու զինքը տես-
նել կ'ուզէին:

Ո՞վ պիտի ըլլային արդեօք: Գէորգ գնաց:

Զոքանջին բարեկամները՝ միւսի Յարութիւնն ու
իր կինն էին: Բարեւեցին:

— Տիկին Ովսանային կողմէն կուգանք կոր,
ըսին անոնք, ցած ձայնով, հիւանդ է, ինքը չկրցաւ
գալ, մեզի զրկեց, միւսի Գէորգ:

Ու խօսքը բացին: Խնդրեցին որ նորէն տուն եր-
թար: Քովինները՝ Զգօն էֆէնտինն ալնարկելով՝ դի-
մաց պիտի անցնին նորէն, աւելցուցին:

Գէորգ վայրկենապէս ընդհատեց խօսակցութիւնը:
Յայտնեց թէ այդ բանին համար անգամ մըն ալ չէր
ուզեր որ գային, ու անմիջապէս բաժնուեցաւ, երկու
ծերերը ոտքի վրայ թողելով հոն:

Յետմիջօրէ մըն ալ Գէորգ տեսաւ թէ զոքանջն ու տաներէջ քահանան փողոցին անկիւնէն թեքուեցան ու փուռին կողմը կուգային:

— Եկողները իս պիտի հարցնեն, ըսաւ Գէորգ զործաւորներուն, ըսէք թէ հոսկէ ելաւ, հոս չկայ:

Ու շուտով վեր գնաց: Երես-երեսի հանդիպում մը չուզեց ունենալ:

Իրօք ալ փուռը եկան, ու քահանան տեղեկանին առաջքէն հարցուց թէ հոն էր պարոն Գէորգը:

Գործաւորները պատասխանեցին թէ փուռէն ելած էր:

— Պիտի խօսէինք, զաւակներս, բան մը պիտի ըսէինք իրեն, տեսնել կ'ուզէինք կոր քիչ մը, աւելցուց զոքանջը:

Գէորգ որ խմորատունէն մտիկ կ'ընէր՝ պատուհանէն դիտեց: Ետ կը դառնային: Չօքանջը՝ գլուխը սեւ քողով՝ երեւալով, դժուարաւ կը քալէր, յայտնի էր որ յօգացաւերէն կը տառապէր, հիւանդ էր: Սըրտաբեկ երեւոյթ մը ունէր:

Այդ իրիկունը Գէորգ փուռին փեղկերը զոցելու համար երբ զուրս ելաւ՝ յանկարծ Խաչիկը գտաւ զբան մօտ, մութին մէջ կայնած: Չկրցաւ խոյս տալ: Ան բարեւեց զինքը ու ըսաւ հայերէն.

— Քիչ մը նստինք, հոս, նա՛ հոս աղէկ է, մարդ չկայ:

Գէորգ որ Խաչիկին վերջին արարքէն յետոյ մանաւանդ կը համարէր անոր՝ չկրցաւ մերժել: Անկիւնին միւս կողմը, պատին ներքեւ, հացի կողովներուն մօտը կծկուեցան երկուքը իրարու քով: Մութ ըլլալով մարդ չէր անցներ: Խաչիկ որ ինչպէս միշտ բաճկոնը չէր հագեր՝ ծալեց ու հաստ ծունկերուն վրայ

առաւ, արկղիկի մը չափ խոշոր ծխատուփը հանեց ու Գէորգին հրամցուց, ու թուրքերէնի դարձնելով խօսակցութիւնը յարեց.

— Ճիկառա եաբ, հայտէ նանըմ, սաւ պիր բանէ, նե՞ օլանագ փ:

Գէորգ համակերպեցաւ, սկսան ծխել:

— Սենի եվէ կեօթիւրմէյէ կէլիմ, ըսաւ ան, հայտի, իւսթիւնի կէլիմ տէ, այաղա գալգ կիսէլիմ:

Գէորգ չպատասխանեց, ու Խաչիկ շարունակեց.

— Պենիմ եվիսէ պուլունմաւսըղըմա բասթ կէլի, նե՞ տէրսին:

Չգօնին կ'ականարկէր: Թող որ ինք դասը տուած էր անոր, բայց ի՞նչ օգուտ որ միջամտած էին, ձեռքէն ազատած էին:

— Միլլէթ նեբ այաղա գալգսը, պրաֆմասըլաւ, կեպերտենէկ իսիմ, կեօգիւմէ ալմբոսըմ:

Միլլէթը դրացիներուն համար կ'ըսէր:

Տառնըհինգ տարի կ'երթար կը պառկէր բանտը, միայն թողէին որ ընելիքը ընէր:

— Խաբըրըլըյօսըն, իլէ կիւնի օնըն նէ բեգիլ օլտուղունը սիգէ աճնաթսըմ:

Յետոյ Արաքսիին վրայ խօսեցաւ:

— Էտէքսիգին են պեօյիւկի պիգիմ էսիւսի գանսիլի, շիքիկ տիր: Պու գըզ փմե՞ չեֆի, պիլմեմ փ: Միւսիլմիգսէն նամուսըզ չըֆմամբո տիմսիյէ գասար:

Ուրախ պիտի ըլլար եթէ Գէորգ այդ օրը սպաննած ըլլար իր Քոյրը:

— Հեմի վալլահի, նեմի պիլլահի, միւսի Գէորգ, գոչեց, շունսան շուրայա ասըմ աքմայըմ: Էլ ալիմ իչիւնէ ֆեփագէ էքթի պիգի: Քիմսէնին եիւգիւնէ պաֆամագ օլտու:

Ու նորէն խնդրեց որ անսար իրեն ու միասին տուն երթային: Այլեւս թող մէթալիք մը չծախսէր, թող անօթի մնային որ հասկնային:

— Սենին կիպի ելմաս բարչասը ասամբն գասիրիցի պիմէսիլքսէ:

Ու վերջացուց:

— Անամբ անբրմ, վալլանի, միւսի Գեորգ, էլսքիար զավալլը գարբլը, օպիլթօր, խասթա սըր, օպիլթօր նէ օլուրսա օլսուն:

Գէորգ չուզեց որ սիրտը կոտրէ ու դժուարաւ կըրցաւ ճամբու դնել խաչիկը, քանի մը օր թող անցնի, վերջէն կը խորհինք, ըսելով: Ինչ ձեւով որ կրնար մերժել ուրիշ մը, նոյնը չկըրցաւ ընել խաչիկին:

Արաքսիին հետ նորէն կենակցել, մտածեց անոր մեկնումէն յետոյ: Ենթադրել որ թուլնար, տեղի տար, բայց ալ ինչպէ՞ս պիտի կրնար անցնիլ ծանօթներուն առաջքէն, փողօցներէն: Խզուելով գոնէ անպատուութիւնը, ամօթը ընդունած չէր ըլլար: Թող վշտանար խաչիկը, ուրիշ կերպ կարելի չէր ընել:

Ժէ.

Հիմա նորէն ամուրի օրերու կեանքը կ'ապրէր Գէորգ: Կարծես ամուսնացած, տնուոր եղած չըլլար: Երբեք:

Ամէն իրիկուն զուռները, փեղկերը գոցուելէն յետոյ ալիւրոտ շապիկով, մերկ բազուկներով ձեր խամուրֆեարը կը բանար խմորատան պատուհանը որ օղկեանին վրայ կը նայէր, ու հոնկէ գնդուած խմորներուն առօրեայ իր հաշիւը կուտար Գէորգին:

Ան կ'արտասանէր՝ համրելով ձեռքի երկայն տախտակին վրայ կաւիճով քաշած զանազան գիծերը, ուղղահայեաց, հորիզոնական, եռանկիւն, որոնք, թուանշան չգիտնալուն պատճառով, իր հարիւրաւորները, տասնաւորները, միաւորներն էին:

— Հարիւր, երկու հարիւր, երեք հարիւր, տասը, քսան—երեք հարիւր քսան... հարիւր, երկու հարիւր, յիսուն, վաթսուն, իննսուն, վեց, եօթը, ութ—երկու հարիւր իննսունը ութը... Մէկ, երկու, երեք—երեք հարիւր հինգ... Երեք հարիւր տասներկու... Երկու հարիւր իննսունը հինգ... Երկու հարիւր ութսունը ութը... Երեք հարիւր վեց...

Ասոնք գնդուած խմորներուն թիւերն էին: Ոտքի վրայ՝ ձեղունէն կախ լամպային լոյսին առջեւ, Գէորգ կ'արձանագրէր զանոնք իր տետրակին մէջ: Յետոյ կը սկսէին դումարել, Գէորգ մտովի, իսկ խամուրֆեարը բարձրաձայն ու իր գիտցած ձեւովը, նախ ուղղահայեաց երկայն գիծերէն՝ հարիւրաւորներէն սկսելով:

— Հարիւր, երկու հարիւր, երեք հարիւր... Հազար, հազար հարիւր, հազար երկու հարիւր, հազար ինը հարիւր... Յիսուն, յիսուն ալ հարիւր, յիսուն ալ հարիւր յիսուն, երկու հազար յիսուն... Տասը, տասն ալ քսան, տասն ալ երեսուն... Մէկ, երկու, երեք, չորս, երկու հազար հարիւր քսանը-չորս:

Ճիշդ էր:

Յետոյ Պոլսոյ հայ փուռերու աւանդական մաղթանքը կը փոխադարձէին իրարու:

— Աստուած բարի պազար տայ:

— Աստուած կարողութիւն տայ:

Ու ծեր խամուրեհարը կը գոցէր պատուհանը:

Նոյեմբերի երկայն գիշերներէն ըլլալով կանուխէն պառկուեց: Խմորատան մէջ, ուր սաստիկ տաք էր ներքեւը, փուռը մշտապէս վառելուն, գործաւորները կ'աշխատէին, Գէորգ անոնց քով կ'ելլէր: Երկու հոգի իրենց մէջքերէն վեր մերկ, տաշտին առաջքը կայնած դանակներով խմոր կը կտրէին, կը կշռէին, ու սեղանին վրայ կը նետէին: Ուրիշներ կը գնդէին դանոնք ու բընաֆօքներուն մէջ կը շարէին: Չորս գործաւորներ, նոյնպէս կիսամերկ, երկրորդ տաշտի մը մէջ թթխմորը կը լուծէին ջուրով, նոր խմոր պատրաստելու համար: Ու աշխատելով հանդերձ կը խօսէին: Գէորգ ինքն ալ չը մասնակցէր:

Ուրիշ նիւթ չունէին անոնք: Երկիրին վրայ, անցեալին վրայ կը խօսէին: Պոլիսը, ընթացիկ կեանքը չէր շահաբգութեան զիրենք, ներկան գոյութիւն չունէր կարծես իրենց համար: Ամէն գիշեր հին մարդիկը, հին օրերը կը կենդանացնէին, հէքեաթներու

պէս պատմելով այդ բոլորը, որոնք իրօք հէքեաթներ եղած էին: Մէկը կը վերջացնէր, միւսը կը սկսէր: Պատրանքը իրենց իրականութիւնն էր:

Երբեմն կ'երգէին ալ: Երկայն տաշտերու վրայ հակած, քով քովի, մէկ կարգի վրայ, ինչպէս ատենօք կ'ընէին իրենց գիւղերուն մէջ, արտ հնձելու օրերուն, անոնք թէ կը թրէին խմորը և թէ մելամաղձոտ երգեր կ'երգէին: Գէորգն ալ Ակնայ երգը կ'երգէր: Բարակ, դպչող ձայն ունէր, ու կարաւաններու եղանակով կը կանչէր: Եփրատի աւազուտ ափերով, կապարագոյն լեռներու ստորոտով յամբօրէն ընթացող կարաւաններուն կանչած եղանակով:

Շատ վերջը Գէորգ ոտքի կ'ելլէր: Շարժական սանդուխը դնելով սեղկեանին ձեղունի անկիւնէն վանդակի նման կախ իր սենեակը կը բարձրանար, ու կը պառկէր պանդուխտի օրերու իր անկողինին մէջ, մինչեւ որ քունը տանէր:

Առտուն արթննալով շիտակ բակը կ'երթար: Նախանական ջրհան մը կար, փայտէ ձողով մը՝ որ գործաւորներուն թաց ձեռքերէն բռնուած ըլլալուն՝ խմորոտուած էր: Կը քաշէր ջուրը ու կը լուացուէր:

Փուռին առաջքը քապլաքները կողովները ձիւրուն վրայ կը սպասէին: Գէորգ համբելով կուտար անոնց հացերը, յետոյ կ'աւելէր ու կը նստէր գզրոցին մօտ իր սովորական անկիւնը:

Օձիք, փողկապ չէր կրեր այլեւս: Պզտիկ սանը նորէն կ'եռար ամէն օր, ցերեկուան ու գիշերուան իր ընթրիքին համար:

Շայախ հագուստը կը հագնէր դարձեալ: Առջի-

Գէորգն էր, ամէնուն հետ լաւ վարուող. կիներուն՝ «մայրիկ, տիկին...»: Այրերուն՝ «հրամեցէք էֆէն-տի...» ըսելով: Միայն երբեմն երկար պահեր կը լուէր, թախծոտ կը դառնար:

Ամէնքն ալ գիտէին իր պատմութիւնը, կնիկը ձգած ըլլալը, բայց ոչ ոք ատոր խօսքը կը բանար քովը: Ակնարկութիւն անգամ կը զգուշանային ընելու:

Իրիկունները կը տեսնէր նորէն պայուսակներ, ծրարներ ձեռքերնին թաղեցիներուն փուռին առաջ-քէն անցնիլը: Շուկաներէն կը դառնային: Ինք ալ ըրած էր միեւնոյն բանը:

ԺԸ.

Յերեկ մը հացերու հաշիւ մը գանձելէ կը դառնար, երբ նեղ փողոցի մը մէջ յանկարծ Գոհարը ելաւ իր դէմը: Ճահէլ, նիհարակազմ մանկամարդուհի մը կար հետը:

Շատոնց է չէր երեւնար, փուռ եկած չունէր: Գէորգ հարցուց պաաճառը Գոհարին:

Ան պատմեց թէ դաշտերը օրավարձով աշխատելու կ'երթար գաղթական կիներու խումբի մը հետ, և թէ իրիկունները ուշ կը դառնային: Ու աւելցուց թէ ինք ինչ կ'ընէր, աղէկ էին տունով-տեղով:

Գէորգ չլայտնեց իր ընտանեկան ողբերգութիւնը ու հետաքրքրուեցաւ անձանթուհիով: Յայտնի էր որ գաղթական էր, որովհետեւ ճակատին ու ալտերուն վրայ կանաչագոյն կտածներ կային, զոր Արաբները կը դրոշմէին իրենց մօտ ապաստանած գաղթականուհիներուն:

— Քեռիիս աղջիկն է, աղբար, պատասխանեց Գոհար, որբուարի է: Ճամբան իմ հետս էր, Համուսի մէջ նայեցանք որ չպիտի ըլլայ, ինչ ընենք, պղտիկ-պղտիկ կարգեցինք, մեր պարխանային մէջ Ուրֆացի տղայ մը կար, անոր հետ: Բարակ, հիւանդոտ բան մըն էր ամուսինը. երկու տարի մը ապրեցաւ, ինչու, մեռաւ: Համայի մէջ էինք ան ատենը, մենէ զատ ուրիշ պարխանայի մը մէջ էին ասոնք: Ասիկա մնաց անտէր: Մեր քաղաքը դարձաւ հետս ետքէն. երեք օր կ'ընէ եկեր է:

Երկիրին հաստ կապոյտ-դեղին տարազովն էր, ուրդէ հին, ճերմակ գուլպաներ կային ոտքերը: Սնունդի պակասէն ու տառապանքէն տոգոյն էր: Շատ դեռատի էր: Գէորգ նայեցաւ դէմքին և ուզեց խօսիլ հետը: Քանի մը հարցումներ ըրաւ, հասկցաւ թէ անունը Աննա էր, բայց ան քաշուեցաւ նախ, յետոյ ընտելացաւ ու սկսաւ պատասխանել: Գաւառներուն ու հոն մնացողներուն վրայ խօսեցան:

Գոհար աւելցուց թէ յարմար մէկը գտնուէր ու Աննան ամուսնացնէին անոր հետ:

Գէորգ համամիտ եղաւ:

— Անանկ է, աղէկ կ'ըլլար, ըսաւ, ու իր կարգին Գոհարին հարցուց թէ առջի տո՞ւնն էր, նորէն հո՞ն կը բնակէր:

— Չէ աղբար, պատասխանեց Գոհար, ելանք հոնկէ, տունը ծախուեցաւ, մեզ ալ հանեցին մէջէն: Հիմա ժամուն խանն ենք, օտաները: Դժուար ալ էր քիբա տալը, աչքդ կը գոցես կը բանաս ամսուգլուխ կուգայ, Աստուած ազգին օրերը շատ ընէ. քիբա չենք տար, կը նստինք հիմա:

Գէորգ բաժնուելով անոնցմէ, ճամբան մտքին մէջ փոփոխութիւն մը ունեցաւ: Մինչև այդ վայրկեանը, քանի կ'ինը ձգեր էր, չէր ուզեր այլեւս ամուսնութեան մը մասին խորհիլ: — «Նորէն կարգուի... ալ հեռո՞ւ ինձմէ» կ'ըսէր միշտ ինքնիրեն: Բայց այս նորեկը կարծես չըջեց իր տրամադրութիւնները: Խելօքիկ, անմեղ բան մը կ'երեւէր: Ու սիրուն:

Այդ վայրկեանէն սկսած Գէորգ ամէն առեւ, ռեւեկները տեղեկանին վրայ, գիշերները երկայն ըլլալով

ու կանուխ արթննալով անկողինին մէջ, յիշեց այդ օրուան հանդիպումը: Ի՞նչ աղէկ պիտի ըլլար, կը խորհէր, մինչև հիմա եթէ սպասած ըլլար: Հիմա ասիկա կ'առնէր: Ու իրեն կը թուէր թէ երջանիկ պիտի ըլլային երկուքն ալ:

Օրին մէկը, ցերեկ մը, Գէորգ օրոշեց այցելել Գոհարին: Կ'ուզէր նորէն տեսնել Աննան, խօսիլ հետը:

Փռուէն ոչ շատ հեռու հին, կիսափուլ ու մեծ շէնք մըն էր Ժամուն օտաները ըսուածը, ներքեւը կարգով խանութներով, բոլորն ալ առանց դուռի ու փեղկի, լքուած, անգործածելի: Քարերը խախտած սանդուխէ մը բարձրանալով, մութ ու երկայն նըրբանցքի մը երկու կողմին քսանի մը չափ սենեակներ կային, որոնցմէ իւրաքանչիւրին մէջ գաղթական ընտանիքներ տեղաւորուած էին: Բոլոր գաւառները գրեթէ հոտ ունէին իրենց ներկայացուցիչները, իրենց բարբառներն ու սովորութիւնները միասին բերած: Կետարացիներն ու Պիլէճիկցիները իրենց ապուխտներն երչիկները կը կախէին պատուհաններէն, Պրուսացիները, Իզմիրցիները իրենց քաւխանները կը չորցընէին, Սեբաստացիները պղնձէ կոնքերու մէջ խմոր կը պատրաստէին, ուրիշներ, արեւելեան գաւառներէն, բուրդ կը սանտրէին կամ կը մանէին սեմերուն վրայ նստած: Երախաներու բազմութիւններ, գլխաբաց ու բոպիկ, կը խաղային բակին գարշահոտութիւններուն մէջ: Խոնաւութիւնը կը տիրէր ամէն կողմ: Ու աղքատութիւն, ազտոտութիւն, տօնավաճառային եռուզեռ, կատարեալ հակադրութիւնը պոլսական բարեկեցիկ թաղերու կեանքին:

Գէորգ խայտարդէտ հագուստներով կիներու հե-

տաքըքիր նայուածքներու առաջքէն անցնելով ու անոնց հարցնելով գտաւ իր փնտռած սենեակը: Գոհար յանկարծակիի եկած դուռը եկաւ ու ներս հրամացուց Գէորգը, իսկ Աննան ձեռքը բերնէն տանելով գուլպայէ ոտքերով կայնեցաւ անկիւնը:

Միակ պատուհանով նեղ սենեակ մըն էր, շատ աղքատ կարասիով մը: Գէորգ նստաւ բազմոցին վրայ, խնդրեց որ անոնք ալ նստին: Սուրճ եփեցին ու բերին, խմեց, յետոյ խօսեցան: Աննա աչքերը խոնարհեցուց ու պատասխանեց Գէորգի հարցումներուն: Փոքր գլուխ մը ունէր, սլացիկ հասակ մը: Գէորգ նայեցաւ վրան ու սիրտը տենչաց: Տարազն ալ կը խօսէր իրեն: Գաւառը կը յիշեցնէր: Անցեալը, կորսուած իրականութիւնը: Ու գիւղի իր կիներ:

Գոհարին դրամ տուաւ Աննային հագուստեղէն գնելու համար ու մեկնեցաւ:

Ուրբաթ ցերեկին վերստին այցելեց: Աշխատանքի գացած չըլլալով, Գոհարի երկրացիները՝ երկու հիւսններն ալ հոն եկան: Յետոյ անոնց կիները, ծծկեր երախաները իրենց գիրկերը: Նախապէս սրճարանին մէջ շատ անգամ տեսած ըլլալով հիւսները, Գէորգ շուտով բարեկամացաւ անոնց հետ, ու չպահեց այդ օրը այլեւս, պատմեց անոնց իր ամուսնական խզումը:

ԺԹ.

Ա՛լ ամէն գիշեր Գէորգ սորվեցաւ ու փուռին փեղկերը գոցելէ յետոյ ժամուն Օսաները կ'երթար առաւելապէս Աննային համար:

Հիւսներէն Նազարին սենեակը ամէնէն մեծը ըլլալով, բոլորը հոն կը հաւաքուէին: Գոհարն ու Աննան ալ հոն կուգային: Գէորգ փուռէն կրակ ալ կը բերէր հետը, կրակարանը կը լեցնէին մինչեւ չըրթները, սենեակը բաղնիք կը դառնար: Ու կը խօսէին:

Ամէնէն աւելի իրեն՝ Գէորգին վրայ կը խօսէին: Կ'առաջարկէին որ վերամուսնութեան արտօնութիւն ստանար ու նորէն կարգուէր: Ու տեսնելով Գէորգի մերժումը, հիւսները կ'ըսէին.

— Վարդապետ պիտի ըլլաս, պարոն Գէորգ, շուշտակ վարդապետ եղիւր չէ նէ: Ալ առջի պէս վանք ալ չմնաց որ վանքերը երթաս քաշուիս, երկիր ալ չկայ որ առաջնորդ ընենք քեզ:

Իսկ հիւսներուն կիները որ Գէորգին աղբար կը կանչէին, կ'աւելցնէին.

— Եկուր Աննան առ, աղբար, Աննան քեզի առնենք երթայ: Անտէր մը անտիրութենէ կ'ազատես. վարձք ալ է: Բու շուքովդ թող ան ալ չքաւորուի: Գոհար ալ կը ձայնակցէր:

Գէորգ կը մերժէր դարձեալ: Ուխտած էր ինք ու ալլ եւս պիտի չամուսնանար, կը յայտնէր անոնց, թէեւ կը զգար որ շատ ալ անկեղծ չէին իր յայտարարութիւնները:

Օրին մէկը սակայն վերջապէս վճռեց ինքնիրեն:

ինչո՞ւ պիտի չառնէր Աննան, քանի որ ամէն կողմէ կ'առաջարկէին իրեն, ու ինքն ալ կը սիրէր զայն: Ծիծաղելի էջի՞ն իր վարանումները:

Ու երբ գիշերը նորէն խօսքը բացուեցաւ, Գէորգ տուաւ իր հաւանութիւնը: Երկու հիւաները՝ Նազարն ու Մելքոնը, իրենց կիները, Գոհարը բոլորն ալ ուրախացան: Աննան ալ կանչեցին, անոր ալ հաղորդեցին, ու առանց անոր պատասխանին սպասելու, ընդունուած հռչակեցին նշանը: Նպարավաճառէն գինի բերել տուին, խմեցին, Մելքոնը որ նուազել գիտէր պատէն կախ իր ջութակը վար առաւ, հայրենի եղանակներ զարկաւ, պարեցին, Գէորգը, Աննան ալ բաւորապարին մէջ առին, գրեթէ մինչեւ արշալոյս տուեց ուրախութիւնները: Ու Պոլսեցիները որ կ'անցնէին ուշ ատեն իրենց տունները դառնալով, կը կայնէին ու մտիկ կ'ընէին երգերն ու բացագանչութիւնները ու կը կարծէին թէ հարսնիք ունէին դադլթաւ կանները:

Առտուան դէմ Գէորգ փուռ դարձաւ, ու այդ օրն իսկ իր ծանօթներէն երկու փաստաբանի գիմեց: որոնցմէ մէկը Դատաստանական Թորհուրդի անդամ ալ էր: Անոնք ստանձնեցին իր դատը, ու վկաներու միաձայնութեամբը թէ իրենց պաշտպանեալը անբաւիր ու օրինակելի վարք մը ունեցած է, վերամուսնութեան իրաւունք ստացան Գէորգի համար:

Աննա հարսանեկան հագուստներ չունենալով, չաբթու մէջ օր մը՝ Գէորգ, հիւաներու կիներուն և Նազարին հետ օրոնք նոյնպէս կերպասեղէն գնել կ'ուզէին, Պոլիս անցան: Աննան ալ միասին առին: Մէկ երկու տեղեր այցելելէ յետոյ Գէորգ իր խումբով վաճառատունէ մը ներս մտաւ: Պատանի մը որ դուռ

կայնած էր առաջնորդեց զիրենք: Ներսը ելեկարաւ կանութեամբ լուսաւորուած, կարգով դործասեղաններ, մինչեւ ձեղունք դարաններու մէջ կերպասեղէններու ծրարներով լեցուն, ընդարձակ, մեծ վաճառատուն մըն էր: Գէորգ ցուցատախտակը չկարդալով, չհասկցաւ թէ որու էր, բայց տեսաւ որ հայ էին պաշտօնեաները, հայերէն կը խօսէին: Անոնք, հինգ հոգի, ամէն կողմէ փութացին ու զխաւորեցին զիրենք ժպիտներով ու հաճոյակատարութեամբ: Անոնց մէջ գտաւ նաեւ պարսն երուանգը, որ մկրատ մը բաճկոնակին զրպանը, սիրալիկ եղանակով մը ըսաւ իրեն:

Հրամեցէք, միասի Գէորգ, կերպաս պիտի առնէք, ինչ որ կ'ուզէք ունինք հոս, և ամէնէն ընտիր տեսակներէն, գիններն ալ յարմար:

Գէորգ առաջացաւ զինքը շրջապատողներուն հետ ու վաճառատան խորքին կարճահասակ Զգօն էֆէնտին յանկարծ նշմարեց որ ծխելով կը ճնմէր և որ իրեն նայեցաւ ժպիտ մը չընէին, ու «հրամեցէք» ըսաւ, իսկ հաշուատենեակին ներսը կին մը նշմարեց:

Արտաքսին էր. սեւ մետաքսէ շրջազգեստ մը հագած ու նստած էր աթոռի մը վրայ, մուշտակէ վերարկուն հանած ու կախած մօտը: Զայն ձգեցին ի վեր առաջին անգամն էր որ կը տեսնէր: Հասկցաւ թէ ո՛ւր եկեր էր և ո՛ւր կը գտնուէր:

Երկուքին նայուածքները իրարու հանդիպեցան, Գէորգ շուտով ետ քաշուեցաւ, ու՝

— Սխալ տեղ եկանք, հայտի երթանք, ըսելով իրեն ընկերացողներուն, դուրս ելան անմիջապէս վաճառատան տէր Զգօն էֆէնտինին հեղնական ու պաշտօնեաներուն զարմացական ակնարկներուն տակ:

— Ո՞վ էր ան երկտասարդը որ քեզ ճանչցաւ, անունդ տուաւ, Գէորգ աղբար, հարցուց Նազար փողոցին մէջ:

— Հեշ, պատասխանեց Գէորգ, կը ճանչնամ, մեր թաղէն կը ճանչնամ:

— Ան գէր, փայլուն կինը որ ներսը նստեր էր ու քեզի և Աննային երկար, երկար նայեցաւ, ան ո՞վ էր:

— Չճանչցայ, չեմ գիտեր, պատասխանեց Գէորգ չուզելով յայտնել:

— Քեզի զարնուեցաւ, չըլլայ քի քեզի զարնուի, մեր տղայ, շարունակեց Նազար, ջաղացքի քար, էրզրումի, Խնուսի մոռ մաքրներու դմակին կը նմանի դմակը, անանկը դարձարի մը տանիս փախ գնեա, դուն ալ վազես ետեւէն, ու գռեհկորէն խնդաց:

Գէորգ չախորժեցաւ այդ խօսքերէն ու լռեց:

Ուրիշ վաճառատունէ մը գնեցին կերպասները ու վերադարձան:

Պատրաստութիւնները վերջացնելով իրիկուն մը պսակը կատարուեցաւ Նազարի սենեակին մէջ: Գէորգի կողմէն հօրաքոյրն ու Ղազար աղան, Աննային կողմէն ալ Գոհարն ու հիւսները իրենց կիներով ներկայ եղան: Յետոյ ամէնքը մեկնեցան:

Ի.

Գէորգ չուզեց գաղթականներու մէջ մնալ անշարժար գտնելով անոնց հետ բնակութիւնը: Մօտը, կայանին գրեթէ կից երկու սենեակով տուն մը կար, վարձեց զայն, նորոգել, լուալ, մաքրել տուաւ, ու Աննային հետ հոն փոխադրուեցան: Պատուհաններէն վարագոյր կախեց, անհրաժեշտ կարասիներով կահաւորեց սենեակները: Կը սիրէր կռիկի ու մաքուր տունը, թաղի մէջ ապրած, տեսած ըլլալով:

Երկու զոյգ կռիկ, երկու նոր շրջագգեստ կարել տուաւ Աննային: Մէկը որ վարդագոյն էր շատ վայրեց անոր դէմքին ու հասակին:

Ածուխն ու վառելաւոյն ալ առաւ, ու գաւառէն թուրք ծանօթներու ձեռքով իւղ, պանիր, ձաւար բերել տուաւ: Ամէն զիշեր կանուխ տուն կը դառնար, ընթրիքէն յետոյ Գոհարն ու հիւսները իրենց կիներով ու երախաներով նստելու կուգային, ու առաջուան պէս նորէն կը խօսէին անցեալի բաներէն: Հիւսները հիմա փեսայ կը կոչէին, իսկ իրենց կիները՝ քեռայր:

Գէորգ ուրախ էր:

Չմեռը անցուցին այսպէս, ու գարուն եկաւ: Գիշերները կարճ ըլլալով ալ ևս մարդ չէր գար նստելու: Գոհար նորէն պարտէզները կ'երթար աշխատելու, հիւսները նոյնպէս ու չէր դառնային ու յոգնած կանուխ կը պառկէին: Իրենք իրենց մնալով քիչ մը կը պտտէին, կ'ընթրէին, յետոյ կ'ելլէին ու կը պառկէին:

Ինչ որ առաջին շաբաթներուն աննշմարելի էր հիմա սակայն հետզհետէ սկսան յայտնուիլ: Գէորգի ուրախութիւնը տրամութեան փոխուեցաւ:

Աննան անհանգուրժելի թերութիւններ ունէր։ Անփութ էր նախ։ Թափթփած։ Իրիկունները տուն կը դառնար ու խոհանոցը կը մտնէր. սիրտը կը խառնուէր. ոսկորի կտորներ, կերակուրի մնացորդներ, հոտ ու հոն, պնակները խառն ի խառն ու աղտոտ։ Սանդուխներուն անկիւնները սարգի ոստայններ, սենեակներուն մէջ կարասներուն, ջուրի սրուակին, գաւաթին վրայ փռնին նստած։ Տնարարութիւն բնաւ չէր գիտեր։ Գէորգ ինչքան կը տանջուէր։

Նոյն անփութութիւնը իր անձին համար։ Մազերը ափսոսանքով մեծացնէր ու երկայն չէր յարգարիւրդուլ կը պտտէր տան մէջ. շրջագլխոստները կը ճմռէին, կը նետէր ամէն կողմ։ Գէորգ ահամայ կը լիշէր եւ անփութութիւնը, Արաքսիին արդուզարդը, գոքանջին մաքրասիրութիւնը, Պոլսեցիներուն գուարթութիւնը։

Արթնամիտ, մտացի ալ չէր։ Իր գլուխն մէջ կիւնէրը ընդհանրապէս ինչ ուշիւմ էին, և երբ ընտելանային մէկու մը յաճախ ինչ լեզուանի։ Աննա գաւառը ծնած էր, հոնկէ կուգար, բայց կ'անգլխտանար բոլոր աւանդութիւնները, գուրկ էր Գէորգին սրտին խօսող բոլոր յատկանիւններէն։ Մոփորութիւն մը ունէր։ Կը լուէր։ Իր ամենափոքր գիտողութեան՝ գլուխը կը խոնարհեցնէր, շրթները կը փակէր ու կը նայէր գետին։ Գոնէ ջանք մը ընէր արդարացնելու ինքզինքը։ Ամենեւին. քարէն ձայն կ'ելլէր, անկէ չէր ելլէր։

— Ի՞նչ կ'ընես, Գէորգ, հա՞րսը ինչ կ'ընէ, աղէկ է, կը հարցնէր Նունիկ Հօրաքոյրը, ամէն անգամ որ զինքը տեսնէր։

— Ի՞նչպէս ես նայինք, դրացի, հիմա աղէկ ես եմ, կը հարցնէին իր հայրենակիցները որ հիւր կուգային իր տունը։

Գէորգ սուրճ, սիկար կը հրամցնէր անոնց, կը նստէին բազմոցին վրայ ու կը տեսակցէին։

— Այ հիմա աղէկ ես, աղէկ, կը յարէր երրորդը, համոզուած շեշտով մը, դուն բես չըսես, ես գիտեմ որ աղէկ ես, գաւառացին գաւառացին հետ կընայ երջանիկ ըլլալ, մենք իրարու ցաւէ, լեզուէ կը հասկնանք։

— Հիմա մուրափի հասար, աղա աղբար, որը մը առիր, խօսքէդ դուրս չելլեր, ինչո՞ւ պիտի ելլէ որ, ինչ բես ան թող ընէ, աղուոր աղուոր մէկտեղ ինկէք, ելէք, իրար վայելեցէք, կ'ըսէին ամուսիններուն ընկերացող իր երկրացի կիները, իրենք ալ մասնակցելով խօսակցութեան։

— Անանկ է, կը պատասխանէր Գէորգ, գոհութիւն Ստոյնոյ, գանգատ մը չունինք, ու ամէնուն ալ կը յայտնէր թէ աղէկ էին։

Կ'ամէնար մէկու մը բացուելու, պատմելու իր գաւառութիւնը։ Այս անգամ զինքն ալ պիտի չմեղադրէին, այս ամէնքն ալ գէշ են, պիտի չըսէին իրեն։

Իրաւ է. պարկեշտ էր, պատուաւոր. յետոյ որ մը չէր ըսեր թէ ինծի սա բեր, սա առ. պահանջկոտ չէր։ Բայց ինչպէ՞ս հաշտուիլ իր միւս պակասութիւններուն հետ։ Արքան կ'ուզէր որ թեթեւոտ ըլլար, մաքրասէր, գուարթ. սլշել չէր ուզեր, ինք ալ կը խորչէր ատկէ։ Բայց իրիկունները տուն որ դառնար ժպտով գիմաւորէր զինքը. ժպտը անոր սլացիկ հասակին ու սիրուն գէմքին՝ գոր բնութիւնը չնորհած էր իրեն՝ ինչպէ՞ս պիտի վայելէր, ինչպէ՞ս անդիմադրելի ու գեղեցիկ պիտի դարձնէր։ Ու խօսէին միասին, գէմ գիմաց նստէին ու խօսէին. ինչքան շատ բան կար իրարու ըսելու, պատմելու։

ԻԱ.

Գէորգ շատ աշխատեցաւ այս բաները ընել տալու, ու երբ տեսաւ որ կարելի չէր փոխել Աննան, յուսահատեցաւ:

Այլ չխօսեցաւ: Իր բախտէն էր: Չէր ըլլար ըսել է: Առտուն նորէն նորէն դուրս կ'ելլէր, փութը կ'երթար, ու իրիկունը կը դառնար, կը նստէր սենեակին մէջ լուռ:

Աշխարհքին վրայ միշտակ կը ղգար ինքզինքը: Ամէնքէն ալ կը խուսափէր:

Գիշեր մը սակայն երազին մէջ տեսաւ որ Աննան հիշն, հիշն ցնցոտիներով է, ծուռկի եկեր է սենեակին անկիւնը, գլուխը երկու ամբիւրձն մէջ առեր, ոտքերը մերկ, կուլա՛ր, կուլա՛ր. արցունքները հեղեղի պէս կը հոսէին: Գէորգ ի գուր կը պաղատէր որ հանդարտի. պատճառը կը հարցնէր. ան աւելի կը սաստկացնէր իր լացը:

Վերջապէս, Աննա ըսաւ արցունքներուն մէջէն.

«Ես հեռո՛ւ, հեռո՛ւ անապատներէն եմ եկած, որբ եմ, անտէր եմ, մէկը չունիմ աշխարհքին վրայ, ինչ կ'ուզեա ինձմէ, ինչո՛ւ կը նեղանաս ինձի»:

Գէորգ յանկարծ արթնցաւ, ելաւ նստաւ անկողնին մէջ ու երկար նայեցաւ Աննային: Աչքերը փակ էին, ան կը քնանար իր քովը, ու հաստատեց որ դէմքը սովորականէն աւելի տոգոյն էր, խաղաղ չէր, տառապանքէն կծկուած էր:

Խղճահարուած իւր մը յաջորդեց իր մէջը:

Խորհեցաւ թէ անարգար էր եղած ինք իր կնոջը հանդէպ: Պէտք էր որ ինք փափկութեամբ, զգուշութեամբ վարուէր անոր հետ. վերաւորելու չէր զայն: Անկէ պահանջելու չէր ինչ որ կարելի էր պահանջել ուրիշէ մը: Աննա կը պատկանէր այն սերունդին, որ մանկութիւն չունեցաւ, որ հայրենական տուներու աւանդութիւններն ու օրհնութիւնը չվաշխեց, չտեսաւ անոնց լաւագոյն բարեմասնութիւնները: Անոր թերութիւնները հետեւանքն էին մարմնական ու հոգեկան երկար տառապանքներու, օրոնց մէջէն անցեր էր ու եկեր էր իրեն: Դժբախտ մըն էր ան:

Այդ վայրկեանէն յետոյ կարեկցութեամբ վերաբերուեցաւ իր կնոջը: Խնայեց անոր ու սիրեց զայն:

Այս զգացումը հանգարտեցուց զինքը, ամօքեց:

Կեանքը քաղցրացաւ իրեն համար:

Դեռատի Աննան յղի էր:

Վ Ե Ր Ջ

2013

14163

hup

